لەبارەی شێخ زاناوە

نیهاد جامی
زیرەک عەبدوڵڵا

کوردستان - 2007

لەبارەی شێخ زاناوە

نیهاد جامی　　　　زیرەك عەبدوڵڵا

كوردستان — ٢٠٠٧

- ناوی کتێب: لەبارەی شێخ زاناوە
- بابەت: وتار – هزری و کۆمەڵایەتی
- نووسەر: زیرەك عەبدوڵلا – نیهاد جامی
- دیزاینی بەرگ و ناوەوە: ئاکار جەلیل کاکەوەیس
- تیراژ: ١٠٠٠

لە بڵاوکراوەکانی

"راگەیاندنی ناوەندی یەکێتی لاوانی دیموکرات لە کوردستانی عێراق"

پێشکەشە بە عەبدوڵڵا ئۆجەلان

بێدەنگی زمان و زمانی بێدەنگی

لەو دەروازەیەوە خۆمان ڕووبەڕووی دوو چەمکی سەرەکی دەکەینەوە، ئەوانیش زمان و بێدەنگی، لە نێوان ئەو دوو چەمکە بۆشاییەك هەیە کە خاوەنی وێنەیەکی نادیارە، وێنەیەك نووسین لە بۆشاییەوە دەگۆڕێتە سەر سیستمێکی دەلالی، سیستمێك دواتر بە نووسینەوەی مانا کۆتایی دێت، بۆیە لە نێوان زمان و بێدەنگی مانا خۆی دەنووسێتەوە، نووسینەوەی مانا خاڵیکردنەوەی چەمك و سەرلەنوێ بارگاویکردنەوەیەتی بە دەلالەتی نوێ. دەلالەتێك چەمك لە تاکە مانایی ڕزگار دەکات و بەرەو فرە مانایی دێنێت، بە ماناکردنی هەریەکە لە زمان و بێدەنگی دەلالەت بەخشین و بەرهەمهێنانەوەیەکی نوێیە بۆ خوڵقاندنی جیاوازی، جیاوازی لەو تێڕوانینەی هەمیشە ویستویەتی لە ناو تاکە دەلالەتێکەوە ڕاڤەی بابەتەکان بکات، کورتکردنەوەی دنیا بووە لە نێوان بەهەشت و دۆزەخ، جەللاد و قوربانی، (شێخ زانا) جەللادە و دەسەڵاتی سیاسی کوردی قوربانی، لە دەرەوەی ئەو لۆژیکەوە ئێمە دەبینەوە

بەرهەمهێنەرەوەی جەللاد، ئەو تێگەیشتنە نایەڵێت بێترس ڕووخساری پشت دەمامك بناسین، ناسین بەرەنجامی پرسیارە، بۆیە ئێمە لەو کتێبەدا زۆر مەبەستمانە دەسبەرداری تەواوی وەڵامەکان بین لە ناسینی (شێخ زانا) و دەمانەوێ لە ڕێگەی گومانێکی زۆرەوە پرسیار ئاراستەی ئەو هەموو یەقین و ئومێدە بکەین کە دەسەڵات لە ڕێگەی میدیاکانەوە ئارەزووی چەسپاندنی خۆشباوەڕی لە ناو کۆمەڵگا دروستکرد، دیارە لەو کاتەی گومان لەو یەقینە گەورەیە دەکەین کە یەك ڕووی بابەتەکانی نیشاندواین، بەوەی (شێخ زانا) جەللادێکی گوناهبارە، دەسەڵات لە تەك کۆمەڵگا بێگوناهە، گومان دەمانباتە سەر کۆمەڵە پرسیارێك کە تا ئەو ساتەوەختە نەمانکردووە، بەڵام ئەو پرسیارانە هەرگیز بەخشینی زانیاری نییە بە خوێنەر، بۆیە ئەو خوێنەرەی بیەوێ لەو کتێبەوە بزانێت ئێمە ئەو کارەکتەرە بە گوناهبار دەزانین یا بێگوناه زوو تووشی ڕەشبینی دەکەین، هەر ئومێدێك کە بەو نووسینەی هەبێت لەگەڵ ئەو دەسپێکە کۆتایی دێت، چونکە هەرگیز بەو مەبەستە کارمان نەکردووە، بەڵکو ڕێك بە پێچەوانەوە ویستومانە ئەو پۆلینکردنەی لە نێوان جەللاد و قوربانی کراوە کە بە پۆلینکردنێکی ناتەواوی دەزانین، بیگۆڕین بۆ ناو فرەمانایی چ لە ئاست کارەکتەرەکە و چ لە ئاست خوێندنەوەی جیاواز.

چونكە ئەوەی دەگات بە ئێمەی وەرگر زانیاریەك نییە بكرێتەوە بەسەر خوێندنەوە، بەڵكو ئەوە دەسەڵاتە زانیارییەكمان پێدەدات، بۆئەوەی بە ویستی خۆی خوێندنەوەیەكی تاكڕەهەند بە بابەتەكە ببەخشێت، ئەوەی لەو بابەتە توانای ئازادبوونی نییە دیكۆمێنتەكان نین، بەڵكو دیكۆمێنتەكان توانای ئەوەیان هەیە وەكو تێكستێك زمان بەو تێكستە ببەخشن، بە واتای لە تێكستێكی بێدەنگەوە بیگۆڕن بۆ تێكستێكی زمانەوانی، ئەو كاتەی بوو بە زمانەوانی بە مانای تێكستێكمان هەیە، ئاماژە زمانەوانییەكانی تەئویل دەكرێت و فرەمانایی وەدەست دێنین، بەڵام كاتێ دەسەڵات لە ڕێگەی دەزگا ئایدیۆلۆژییەكانی لە جۆری پۆلیس و ئاسایش و تەلەڤزیۆن تاكە ڕاڤەیەك بە دیكۆمێنتەكان دەدات، بە مانای زمان دەكوژێت، كوشتنی زمان دەبێتە هۆی لە دایك نەبوونی تەئویل، هەر كاتێك تێكستێكمان نەبوو تەئویل بكرێت، ئەوا لە ناو دۆخی بێدەنگی ئاخاوتن شوێنی زمان دەگرێتەوە، ئاخاوتن بازنەیەك بۆ لۆژیكە عەقڵییەكان دەستنیشان دەكات، هەرچی زمانە تواناكانی دواندن تیایدا دەتەقێتەوە وەك نەست وایە، ئەو جوغزە دەستنیشان كراوە لە زماندا دەتەقێتەوە و لە ناو سیستمێكی ڕێكخەر بێدەنگی دەبێت بە خاوەنی زمانی تایبەت بە خۆی، پڕكردنەوەی بۆشایی نێوان (بێدەنگی زمان) و (زمانی بێدەنگی) كەناڵێكە بۆ دەستكەوتنی تێكستێك كە هەمیشە

توانای خۆنووسینەوەی هەبێت، چونکە بێدەنگی زمان بە تەنیا پرۆسەیەك نییە تیایدا زەمینەی بە دەنگهاتنی زمان بچێتە دۆخێکیترەوە، بەڵکو ئەو پرۆسەیە لە قولاییی خۆیدا ملکەچی گوتاری بێدەنگکردن هاتووە لەلایان دەسەڵاتەوە، بێدەنگکردن گەڕانەوەی دیکۆمێنتەکانە بۆ ڕەفەی تۆز لێنیشتوی ئەرشیفی تەلەڤزیۆن، شاردنەوە ڕووی ڕاستەقینەی دیکۆمێنتە، چونکە حیکایەتی (شێخ زانا) بۆ دەسەڵات حیکایەتێك نییە مێژووی تاوانی گرووپێکمان بۆ بگێڕێتەوە، بەڵکو حیکایەتێکە دەچێتەوە ناو یەکێك لە حیکایەتەکانیتری حزب، بەوەی گرووپەکەی (شێخ زانا) شکستیان هێنا لە بەرامبەر جەبەڕووتی ئەو دەسەڵاتە.

چ ستراتیژێك لە پشت گێڕانەوەی حیکایەتی (شێخ زانا) وەستابوو؟ ئێمە لە قسەکردنمان دوو جۆر گێڕانەوەمان بۆ حیکایەت و ڕووداو هەیە، یەکەمیان گێڕەرەوە (حیکایەتخوان) شتەکان وەك ئەوەی ڕوویداوە دەیگێڕێتەوە، بۆ قسەکانیشی دیکۆمێنتەکان دەخاتە ڕوو، جۆری دووەمی گێڕانەوە حیکایەتخوان لە ڕێگەی تەفسیرکردنی بۆ حیکایەتی گێڕانەوە قسە دەکات، دیکۆمێنتەکان دەخاتە خزمەتی ڕاڤەکردنەکانیەوە، بە مانای گێڕەرەوەی یەکەم حیکاتخوانێکە زانیارییەکانمان وەك خۆی بۆ دەگێڕێتەوە، بەڵام ئەوەی دووەم وەك چۆن خۆی ئارەزووی دەکات ئاوا بۆمانی دەگێڕێتەوە، لەو نێوەندەدا

دیکۆمێنتەکانیش بە ئاقاری ستراتیژە ئایدیۆلۆژییەکانی خۆیدا دەبات، ئەوەش بە مەبەستی خەڵەتاندمانە، دیارە حیکایەتی (شێخ زانا) سەر بە جۆری دووەمی گێڕانەوە بوو، ئەوە بەو مەبەستە نا کە (شێخ زانا) و هاوڕێکانی تاوانبار نەبوون، نەخێر بەڵکو گێڕەرەوە هێندەی لە ڕێگەی گەمەی وروژاندنی سۆز و لە پشت بە تیرۆرستکردنی ئەوان ویستی بێگوناهی بە خۆی بدات، ئەوان جەللاد و ئەو قوربانی.

ئەو جۆرەی گێڕانەوە بووە هۆی بێدەنگی زمان، بێدەنگی زمان نەیهێشت مانا کەناڵێك بۆ زمانی بێدەنگی دروست بکات، زمانی بێدەنگی زمانی تەواوی سیستمی دەلالی تێکستە، کە دیارە زمانێکە لە ڕێگەی ئاماژەکانیەوە توانای بەرهەمهێنانی گوتاری سەربەخۆی هەیە، بەلاّم ئەو زمانە بە دوای پەیوەندی کردن بە بێدەنگی زمان، زمانێکی بێدەنگی دیکۆمێنتەکانی بەرهەم دێنێت، زمانێك لە پشت حیکایەتی تاوانە، بونیادەکانی ئەو گوتارە لە ڕێکخەرەوە دەباتەوە سەر سیستمێکی سەر لەنوێ بونیادنانەوە، کە نەبوونی ئەو زمانە بووە هۆی ئەوەی بیر لەوە بکەینەوە گوتاری بێدەنگی زمان لێکبترازێنین و سەر لەنوێ بونیادەکانی لە ڕێگەی سیستمی زمانی بێدەنگی بنووسینەوە، نووسینەوە بەسەر دوو جۆر دابەش کراوە، لە بەشی یەکەمدا گرفتی سەرەکی لەسەر چەمکی لە سێدارەدانە، چونکە ئەو چەمکە لە بڕی کۆتایی هێنان بە جەللاد لە

کۆمــەڵگادا، لــە ڕاســتیدا چــەمکێکە توانــای خولقاندنــەوەی جەللادی هەیە، تێگەیشتن لە چەمکی زیندووکردنەوەی جـەللاد لە تێڕوانینێکی کۆمەڵناسییانەوە لەسەری وەستاوین، ئـەوەش بــەو مەبەســتەیە کــە بــزانین تاچــەند ئــەو بڕیــارە بڕیــارێکی ناعەقلانییانــە بــوو، ئــاخۆ کۆتــایی هێنــان بــوو بــە حیکایــەتی تــاوانی (شــێخ زانــا)؟ یــاخود لــەو ڕێگەیــەوە زانیارییــەکان لــە کۆمــەڵگا شــاردرانەوە؟ ئــەوە ســەرەڕای ئــەوەی لــە ســێدارەدان بواری بۆ بە کۆمەڵایەتی بوون نەهێشتەوە، لـە بەشـەکەیتری ئـەو کتێبــەش دێینــە ســەر (شــێخ زانــا) وەك کارەکتــەرێکیتری تەلــەڤزیۆنی کــوردی، چــونکە تەلــەڤزیۆن لــەم ڕووداوەدا وەك هەمیـشە ڕووە تۆقێنەرەکـەی خـۆی نمایـشکرد، ئـەوەی (شـێخ زانــا) ئــەنجامی نــەدابوو تەلــەڤزیۆنی کــوردی هێنایــە ماڵەکانمانەوە، بۆیـە زانا جگـە لـە کارەکتـەرێکیتری تەلـەڤزیۆنی کوردی شتێکیتر نەبوو، مەبەستیشمانە بڵێین ئەوەی تەلـەڤزیۆن پێی نیشانداین کێ بوو؟ ئەی کە لە سێدارەدرا مانای چی بوو؟ ئایا بە ڕاست هەموو گوناهبار و تاوانکارەکان دەبێت لە سێدارە بدرێن؟

ئەمەی سەرەوە لە بڕی دەسپێکی ئەو کتێبەیە کە لـە دوو وتــار پێکــدێت، وتــاری یەکــەم "زیندووکردنــەوەی بڕیــاری لــە سێدارەدان.. زیندووکردنەوەی جەلاد" هاوڕێم (زیرەك عەبدوڵڵا)

نووسیویەتی، ئەوی دووەمیش " (شێخ زانا) کارەکتەرێکیتری تەلەڤزیۆنی کوردی" نووسینی خۆم

لێرەدا بە پێویستی دەزانین کە سوپاسی هاوڕێمان پۆلا لە "ڕاگەیاندنی ناوەندی یەکێتی لاوانی دیموکرات لە کوردستانی عێراق" بکەین کە دەستپێشخەری کرد، بۆ ئەوەی ئەرکی لەچاپدانی ئەم کتێبە بگرێتە ئەستۆی ڕێکخراوەکەیان.

ن . جامی

٢٥ فبرایەری ٢٠٠٧

زیندووکردنەوەی بڕیاری لە سێدارەدان..
زیندووکردنەوەی جەلاد

ماوەیەك بەر لە ئێستا پەرلەمانی کوردستان، بڕیاری سزای لە سێدارەدانی تاوانکارانی زیندووکردەوە، یەکەمین کەسانێکیش کە بەر ئەو بڕیارە کەوتن (گرووپی شێخ زانا)* بوو، واش بڕیارە لە دوای ماوەیەکیتر چەند کەسێکیتر لە گرووپی ئەنسارولئیسلام و هێزە ئیسلامییە توندڕەوەکانیتر و هەندێك تاوانکار لە سێدارە بدرێن.

ئەو وتارە تەرخانە بۆ قسەکردن لەسەر زیندووکردنەوەی ئەو بڕیارە و جێبەجێکردنی لەسەر گرووپی (شێخ زانا).

لە سەرەتاوە دەمەوێ بڵێم ئەگەر ئاراستەیەکی بیرکردنەوە (کە لە ئێستادا بیرکردنەوەی باوی زۆربەی ئەندامانی کۆمەڵگایە) هەبێت و پێی باش بێت ئەو بڕیارە زیندووکراوەتەوە و لەسەر ئەو گرووپە پراکتیزە کراوە، ئەوا من پێچەوانەی ئەو ئاراستەیە بیر دەکەمەوە، بە بڕیارێکی عەقڵانییانە و مرۆییانەی نازانم.

ئەگەرچی لەوەیە هەندێك لە سیاسییەكان و یاساییەكان، ئەوانەی ئەندامی هەردوو حزبی باڵادەستی كوردستانن و دەستیان لە زیندووكردنەوەی ئەو بڕیارە هەیە، لۆژیك لەو تێزە یا بیركردنەوەیە نەبیننەوە و پێیانوابێت ئەمە ڕەفتارێكی باشن نییە دژی ئەو بڕیارە قسە بكەین، یاخود ئاراستەی بیركردنەوەمان بەو شێوەیە بێت، بەڵام لە ڕاستیدا لۆژیكێكی مرۆڤدۆستی لەو تێز و بیركردنەوەیەدا بوونی هەیە كە من تاسەر ئێسقان باوەڕم پێیەتی**.

بە بۆچوونی من دەتوانین لە چەند ئاستێك قسە لەو بڕیارە و جێبەجێكردنی لەسەر گرووپی (شێخ زانا) بكەین، لە ڕێگای ئەم ئاساتانەشەوە بگەینە ئەو حوكمەی كە زیندووكردنەوەی ئەو بڕیارە و پڕاكتیزەكردنی بەسەر ئەو گرووپە نالۆژیكی و نازانستی و ناهیومانی و ناكۆمەڵایەتییە.

*   *   *   *

ئاستی یەكەم: كوشتنی زانیاری

یەك لەو ئاستانەی كە بە شێوەیەكی جیدی پەیوەستە بەو پرسە، ئەوەیە لە سێدارەدان و كوشتنی ئەو گرووپە، لە سێدارەدان و كوشتنی زانیارەییە، چۆن دەرگایەك بە ڕووی خانوویەكدا دادەخەیت و ئیدی ناوەوەی نابینرێت، ئاواش ئەو

بڕیارە دەرگای بەسەر زانیاری داخست، چیدی نەیهێشت ئەندامانی کۆمەڵگا زانیاری زیاتریان لە بارەی ئەو گرووپە دەستکەوێت. بەڵام بۆچی دەڵێین کوشتنی ئەم گرووپە کوشتنی زانیارییە؟ چونکە کوشتنی ئەم گرووپە دیلیتکردن و نەهێشتنی دەنگیانە لە بوون، ئەمەش لە ئاستە کردەییەکەیدا نەهێشتنی قسەکردنە، نەهێشتنی گەیشتنی دەنگی ئەوانە بە گوێچکەی ئەندامانی کۆمەڵگا لە کاتی ویستنی قسەپێکردنیان، بە مانایەکیتر بێبەشکردنی ئەندامانی کۆمەڵگایە لە بیستنی دەنگی تاوانکاران، بۆ زانینی زانیاری ڕاست و دروست لە بارەیانەوە، ڕێگانەدانە بە لایەنی مەدەنی و زانستی سەربەخۆ بۆ وەرگرتنی زانیاری ڕاست و دروست لێیانە، تاوەکو ئەوانیش لە ڕێگای جیاجیاوە بۆ ئەندامانی کۆمەڵگا بیگوازنەوە. کوشتنی ئەم گرووپە کوشتنی زانیارییە، چونکە مەیلێك و ئاراستەیەك بۆ نەهێشتنی ئاشکرابوونی نهێنی و زانیاری ورد و دروست لە بارەی ئەو گرووپەوە لە ئارادایە، ئەمەش بۆخۆی یەکێکە لە پرسیارە گرنگ و جەوهەرییەکانی ئەو پرسە.

دەبێت دان بەو ڕاستییە دابنرێت کە تاکەکانی کۆمەڵگا مافی خۆیانە زانیاری لە بارەی ئەو گرووپە وەربگرن کە ماوەیەکی زۆر ژیانی کۆمەڵگا و ئەندامەکانی بە خۆیەوە خەریك کردووە، تاکەکان مافی خۆیانە لە بارەی ئەو گرووپەوە بەوەندە زانیارییە ئیکتیفا نەکەن، خەڵك ئەو زانیارییانەی کە لە کەناڵە

ڕاگەیاندنەکان پێی ئاشنا بوو، هەر ئەوەندە لە بارەی ئەو گرووپە دەزانێت، ئەو زانیارەییانەش ئەوانەن کە دەسەلات و حزبە سیاسییەکان ویستیان بیزانێت، بەلام خۆ ئەو زانیارییانە تەواوی زانیارییەکان نەبوون لە بارەی ئەو گرووپە و ڕەفتارەکانیان.

زانیاری لە بارەی گرووپی (شێخ زانا) تەنها زانیارییەك نین پەیوەست بێت بە دەسەلات و حزبە سیاسییەکانەوە، بەڵکو پەیوەستیشە بە کۆی کۆمەڵگا، چونکە قوربانیانی دەستی ئەو گرووپە، تەنها پێك نەهاتوون لە لایەنگرانی دەسەلات و حزبە سیاسییە بالادەستەکان، بەڵکو خەڵکی سیڤیلیش قوربانین، بەشێوەیەکیتر لەو پرسەدا دەسەلات و هاولاتی بەیەکەوە بەشدارن، بۆیە خەڵك مافی خۆیەتی زیاتر لە بارەی ئەو گرووپەوە بزانێت، لێرەدا پرسیارێك دێتە پێشەوە، ئەویش ئایا چۆن زانیاری دەست خەڵك دەکەوێت؟ بێگومان زانیاری بە شێوازی جۆراوجۆر دەگوازرێتەوە و دەست خەڵك دەکەوێت، واتا بۆ گواستنەوەی زانیاری کەناڵ و ئامرازی جۆراوجۆر هەیە، بەلام گرنگترین ئامرازی گواستنەوەی زانیاری ڕاگەیاندنە، بۆیە ناتوانین قسە لەو پرسە و نەگەیشتنی زانیاری بکەین، بەبێ قسەکردن لە ڕاگەیاندن و ئەو ڕۆڵەی کە ڕاگەیاندن گێڕای.

بە بۆچوونی من ڕاگەیاندن لەو پرسەدا پەیڕەوی لە هەر دوو تیۆرەی "کاریگەری ڕاستەوخۆی کورتخایەن (Short term effect)" و " دەرگاوان (Gate-keepar-Theory)" کردووە.

بەپێی ئایدیا و پرنسیپی تیۆرەی "کاریگەری ڕاستەوخۆی کورتخایەن (Short term effect)" ڕاگەیاندن بەکاردەهێنرێت بۆ ئەوەی لە ماوەیەکی دیاریکراوی کورتدا، کاریگەری لەسەر بینەر یا وەرگر بکات و ئامانجە خواستراوەکان بپێکێت. بەڵام ئایا ڕاگەیاندن لەوکاتەدا چی بڵاودەکردەوە، لە ڕاستیدا ڕاگەیاندن لە ڕێگای ئەم وێنانەی کە نمایشی دەکرد، ترس و تۆقێنی بڵاودەکردەوە، لەوکاتەدا هەوڵی تەلقیحکردنی خەڵك بە ترس لەلایەن ڕاگەیاندندا ئامادەیەکی بەرهەستی هەبوو، خەڵك لە ماوەیەکدا بە ڕادەیەکی زۆر ترسێنرا و تۆقێنرا، بە شێوەیەك وایلێهاتبوو لە سێبەری خۆی بترسێت، لێرەوە هاوڵاتی ماڤی خۆیەتی بزانێت ئەو شەبەحەی دواوەی چی بوو؟ ئەو شەبەحە لە کوێ و چۆن و بە چی دروست بوو، کێ گەراکەی داناوە؟ چۆن تروکا و گەشەی کرد و بووە بوونەوەرێك کە ڕەفتاری دوژمنکارانە و نا کۆمەڵایەتییانە بکات و لە دەرەنجامیشدا ترس و تۆقاندن بڵاوبکاتەوە؟. بەمکارەیدا ڕاگەیاندنی دەسەڵات حالەتێکی دەروونی و کۆمەڵایەتی نێگەتیڤی بۆ خەڵك دروستکرد، تووشی شپرزەیی کردن، تووشی بێهیوایی و بێتوانایی کردن، بەمەش دەسەڵات بە هەڵە ڕاگەیاندنی خۆی

بەکارهێنا و سوودی لێوەرگرت، چونکە کارکردنی لەسەر وەرگر (تاکەکانی کۆمەڵگا) لە ڕێگای پیشاندانی ئەو وێنە ترسناکانەی کە دەست و چەقۆ و بێڕەحمی جەلاد نمایش دەکات، کاریگەری دەروونــی درێژخایــەنی بەســەریدا دەبێــت، نــەك کاریگــەری کورتخایــەن، هــەروەها مــرۆڤ تووشــی حاڵــەتی دەروونــی و کۆمەڵایەتی جۆراوجۆر دەکات، کە هەندێکیان ناتەندروست و ناکۆمەڵایەتییــە، بــەدەر لەمــەش ئــەم ڕەفتــارە دەبێتــە هــۆی ســەرهەڵدانی دیــاردەی کۆمەڵایــەتی نیگــەتیڤ، هــەر بۆیــە ڕاگەیاندنی دەسەڵات بەو ڕەفتارەی ڕۆڵێکی نێگەتیڤی گێڕا.

یەکێك لە هەڵەکانی دەسەڵات لێرەدا ئەوەیە بە ڕەفتارەکەی وادەکات متمانە و باوەڕ لە نێوانە پەیوەندی ئەندامانی کۆمەڵگا کەمبکاتەوە و بیباتە سەر لێواری نەمان، ئەمەش کوشندەترین و خراپترین ڕەوشە کە کۆمەڵگا و ئەندامانی تێبکەوێت، چونکە ئیدی بە کۆمەڵژیانی مرۆڤ لە مەترسیدایە، واتا ژیانی بە کۆمەڵیانە لە مەترسیدایە، لێرەوە دەسەڵات بۆ کارتێکردنێکی کاتی ئەم ڕەفتارە دەکات، بۆ ئەوەی لە مەسێجی تایبەتیدا پەیامی ئەوە بگەیەنێتە هاوڵاتیان کە "دوژمنی ئەو دوژمنی هەمووانە"، بەڵام با گریمانی ئەوە بکەین کە لە ئێستادا دەسەڵات پاڵپشتی هاوڵاتی بە دەستهێنا و ئامانجەکانی پێکا، خۆ ئیدی ئەو بابەتە هێندە سانا و بێدەرەنجام نییە لەسەر هاوڵاتی، چونکە هەروەکو ئاماژەم بۆ کرد بەمە حاڵەتێکی

دەروونی و کۆمەڵایەتی نێگەتیڤی بۆ دروست دەبێت، هەر بۆیە هەڵەی دەسەڵات لە بەکارهێنانی ڕاگەیاندندا هەڵەیەکی گەورەیە، چونکە بۆ پێکانی ئامانجی سیاسی ژیانی کۆمەڵایەتی و ژیانی تاکی (فردی) دەشێوێنێت و شپرزەی دەکات، مرۆڤ دەتۆقێنێت.

*　　*　　*　　*

جگە لە تیۆرەی کاریگەری ڕاستەوخۆی کورتخایەن، دەسەڵاتی کوردی لە گەیاندنی زانیاری بە خەڵك لە بارەی پرسی گرووپی (شێخ زانا) پەیڕەوی لە تیۆری دەرگاوان (Gate-keepar-Theory) کردووە، لە بنەمادا بیرۆکەی ئەم تیۆرە لە کاری پاسەوانەوە هاتووە، ئەو بە حوکمی وەزیفە و ڕۆڵە کۆمەڵایەتییەکەی دەتوانێ ڕێگە بە چوونە ژوورەوەی کەسانێك بدات بۆ ناو ئەو دامەزراوەیەی کە پاسەوانی دەکات، دیسان دەتوانێت ڕێگە لە کەسانی دیکە بگرێت و نەهێڵێت بچێتە ژوورەوە، ئەمەش بەپێی کۆمەڵێك تایبەتمەندی و خەسڵەت. دەرگاوان جەخت لە کەسانی گرنگ و ناگرنگ دەکاتەوە، بەوەی یەکەم شایانی چوونە ژوورەوە و دوا نەکەوتنە، بە پێچەوانەی ئەوی دووەم کە شانسی چوونە ژوورەوەی نییە، ئەمەش چونکە نا گرنگە، نەخواستراو و بێزراو، لێرەدا ڕاگەیاندنکار ڕۆڵی پاسەوان دەبینێت، ئەو ڕێگە بە بڵاوبوونەوەی هەندێك زانیاری دەدات کە خۆی بە پێویستی

دەزانێت و پێیوایە گرنگە و دەبێت بڵاوبێتەوە، ڕێگەش لە هەندێك دەگرێت، چونکە پێیوایە گرنگ نییە و ئامانجەکان ناپێکێت و ئەو بەهایە بڵاوناکاتەوە کە دەخوازرێت. ئەم تیۆرە لە ناوەڕۆکیدا بە دوو شێوە مامەڵە لەگەڵ زانیاری دەکات، ئەوانەی بڵاودەکرێنەوە و ئەوانەش کە بڵاوناکرێنەوە، ئەمەش لەسەر بنەمای گرنگی زانیارییەکان، هەر چەندە بیرۆکەکە ئەوەیە کە زانیاری گرنگ بڵاودەکرێتەوە و نا گرنگیش بڵاوناکرێتەوە، بەڵام ئایا ناکرێت مەبەست ئەوە بێت کە زانیاری گرنگیش بڵاونەکرێتەوە، بە تایبەتی ئەوانەی نەخواستراون و زیان بە بەرژەوەندی کەناڵەکە و بەرپرسانی دەگەیەنن؟ من پێموایە ئەو قسەیە ڕاستە کە ڕێگا دەدات هەندێك زانیاری گرنگ بڵاوبکرێتەوە، هەندێك زانیاری گرنگیش بڵاونەکرێتەوە، ئەوەش بەپێی ئایدیا و سیاسەت و خواستی ئەو لایەنەی کە کەناڵی ڕاگەیاندنەکە بەڕێوە دەبات، یان بەپێی گرنگی زانیارییەکان بۆ ئەجندای ڕاگەیاندنەکە و لایەنە پەیوەستدارەکەی. لێرەدا دەسەڵات ئەوەی بە گرنگی دەزانێت بۆ بڵاوکردنەوەی جۆرێك لە بیرکردنەوە و دنیابینی و بەهای کۆمەڵایەتی و سیاسی بڵاوی دەکاتەوە، بە پێچەوانەشەوە ئەوەی بە گرنگی نازانێت و دژە خواستە فەرامۆشی دەکات و بڵاوی ناکاتەوە، چونکە ئەمجۆرەیان لەلای دەسەڵاتەوە زانیاری ترسناکن و نابێت بڵاوبکرێنەوە، زانیاری کوشندەن و

دەرەنجامی مەترسیداریان هەیە، کەواتا لێرەدا دەسەڵات مامەڵەی لەگەڵ زانیارییە گرنگەکانە، ئەوانەی دەبێت بڵاوبکرێنەوە، ئەوانەش کە نابێت بڵاوبکرێنەوە.

لە ڕاستیدا ڕاگەیاندنی دەسەڵات و حزبەکان لە پرسی (شێخ زانا)دا چۆن زانیاری گرنگیان بڵاوکردۆتەوە، ئاواش زانیاری گرنگیان شاردۆتەوە کە خەڵك مافی خۆیەتی بیزانێت. بەم ڕەفتارەی ڕاگەیاندن بەشداری لە دروستبوونی ڕەوشێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئەخلاقی وا دەکات کە شەفافبوونی دامەزراوەکانی کۆمەڵگا و دەوڵەت تێیدا بوونی نییە، ئەمەش بۆخۆی زەنگێکی مەترسیدارە، چونکە دیکتاتۆریەت و نایەکسانی و نادادپەروەری کۆمەڵایەتی تیایدا ئەگەرێکی مومکین و شانسێکی زۆری دەبێت.

* * * *

ڕاگەیاندن خەسڵەتگەلی جیاجیای هەیە، یەکێك لە خەسڵەتەکانی ئەوەیە بەبێ حیکایەت و سیناریۆ هەڵناکات، لە خەسڵەتێکیتریدا ڕاگەیاندن ئامرازێکی ئاراستەکارە و وەرگر ئاراستە دەکات، لەمەشدا چەکێکی دووسەری کوشندەیە، چۆن دەکرێت سوودگەیەنەر بێت، ئاواش زیانگەیەنەر، بەم دوو خەسڵەتەی، ڕاگەیاندن دەتوانێت ئیش لەسەر بینین و هەست و سۆزی وەرگر بکات، دەتوانێت لە ڕێگای مەسێج و پەیامەکانی ئاراستەی دەروونی و کۆمەڵایەتی و سیاسی (change-

attitude) بگۆڕێت، دەتوانێت لە ڕێگای مەسێج و پەیامەکانی بیکاتــە مرۆڤێکــی ڕقهــەڵگر، دەشــتوانێت بیکاتــە مرۆڤێکــی لێبــوورده و دادپــەروەر. ڕاگەیانــدن دەتوانێــت وابکـات مــرۆڤ هاوسـۆزی تاوانبـاران بێـت، دەتوانێـت جـەلاد بکاتـە قوربـانی، پیـاوکوژ و گیرفـانبڕ بکاتـە کەسـێکی دادپـەروەر، خـائین بکاتـە شۆڕشگێڕ...هتد، بە مانایەکیتر ڕاگەیاندن کاریگەرترین چەکە بۆ کارتێکردن لە جەماوەر، ئەگەر جۆری کۆمەڵگاکە هەر چییەك بێـت، ئـەوا ڕاگەیانـدن کـاری خـۆی هـەر دەکـات، بـەڵام جـۆر و ئاســتی کــارتێکردن لــە کۆمەڵگایەکــەوە بــۆ کۆمەڵگایــەکیتر دەگۆڕێت، ئەمەش بەپێی ئاستی ڕۆشنبیری و مەعریفەی باوی ئەنــدامانی کۆمــەڵگا، تــاوەکو تاکــەکانی کۆمــەڵگا ئاســتی مــەعریفییان لاواز بێـت، بـەو ئەندازەیـە کاریگـەری ڕاگەیانـدن لەسەریان بەهێز دەبێت، چونکە ئەو واقیعە لە ئارادایە کە تێیدا مرۆڤــەکان گومــان و پرســیاری جیــدی لــە بــارەی ڕەهەنــدە ناچۆنیەکەکانی پرسەکان و حیکایەتەکانی ڕاگەیاندن ناکەن، بە پێچەوانەشەوە ڕاستە.

لەبەرئـەوەی لـە بونیـادی کۆمەڵایـەتی کۆمـەڵگای کوردیـدا، مەعریفەیــەکی هەمــەکی و ئــاینی باڵادەســتە بەســەر ڕەوشــی بیرکردنـەوەی زۆرینـەی ئەنـدامانی کۆمـەڵگا، ئەمـەش لـە خۆیـدا مەعریفەیەکی ئاست لاوازە، بۆیە ڕاگەیاندن کاریگەری گـەورەی هەیـە، بـەڵام ڕاگەیانـدن لـە دەسـت کێیـە؟ بێگومـان لـە دەسـت دەســــەڵات و پارتــــە سیاســــییەکانە، بۆیــــە ڕاگەیانــــدن و

سیناریۆکانی کاریگەرترین چەکن بە دەست دەسەڵات بۆ گەیاندنی پەیامی خۆی بە جەماوەر و گێڕانەوەی حکایەتەکانی بە جۆرێکی دیاریکراو، تاوەکو ئاراستەیەکی دەروونی و کۆمەڵایەتی و سیاسی تایبەت لەلایان دروست بکات.

دەسەڵاتی کوردی بەو زانیارییانەی کە لە ڕاگەیاندنەکاندا بڵاوی کردەوە، وێنەیەکی زیهنی لە مێشکی ئەندامانی کۆمەڵگا ڕرواند، بێگومان ئەو وێنە زیهنیە لەسەر تەواوی زانیارییەکان لە بارەی ئەو بابەتەی وێناکراوە بونیاد نەنراوە، بۆیە بەمە واقیعێکی ناتەواو و ساختە لە جێی واقیعێکی تەواو و ڕاستەقینە پەخش دەبێت، دەشێت ئەو واقیعەی لای خەڵك هەیە بەشێکی واقیع بێت، ئەو ڕاستییەی لای خەڵك هەیە بەشێکی ڕاستییەکان بێت، نەك هەمووی، هەر بۆیەش تیۆری دەرگاوانی بەکارهێناوە، تاوەکو بەردەوام بەشێکی ڕاستیمان پێئاشنا بکات و بەشێکی ڕاستیشمان لێبشارێتەوە، ئەم تیۆرە زۆر تەبایە لەگەڵ گەمە سیاسییەکانی سیاسەتمەدار و پارتە سیاسییەکانی وڵاتانی ڕۆژهەڵات (وڵاتانی ڕۆژئاواش لێی خاڵی نین)، هەر بۆیە لەم وڵاتانەدا زۆر بایەخدارە و کاری پێدەکرێت، چونکە باشترین ئامرازە بەهۆیەوە بەشێك لە زانیارییەکان لە خەڵك بشارێتەوە، مرۆڤ بە زانیارییەکان نامۆ بکات، لە هەمانکاتیشدا پەیامی خواستراوی بگەیەنێتە خەڵك.

* * * *

وتمان سیناریۆکانی ڕاگەیاندن ئەندێشەی مرۆڤی سادە و مەعریفە لاواز دەهەژێنێت، بەمەش ئەگەری پێکانی ئامانجەکان ئاسانتر و مومکینتر دەبێت، بەڵام ئەمە لە سەرێکدا پەیوەستە بە توانا و لێزانی ڕاگەیاندنکارەکان لە داڕشتنی سیناریۆ و گێڕانەوەی حیکایەتەکان، تاوەکو توانا و شارەزایی ڕاگەیاندنکار لە دارشتنی سیناریۆ و گێڕانەوەی حیکایەتەکان زیاتر بێت، ئەوا ئەوەندە ئاستی کارتێکردن لە وەرگرێکی مەعریفە لاواز زیاتر دەبێت، بەڵام ئێمە لە ئەتمۆسفێرێکداین کە ڕاگەیاندنکاران بە هۆی ڕووداوە جیاوازەکانی کۆمەڵگا (شەڕی خۆکوژی بە نموونە) ئەوەندە لێزانن لە داڕشتنی سیناریۆ و گێڕانەوەی حیکایەت، ئیدی زۆر بە ئاسانی دەتوانن کاریگەری لە (وەرگر) بکەن، لێرەوە من واتێگەدەم مێژووی نوێی ڕاگەیاندنی کوردی، مێژووی داڕشتنی سیناریۆیە بۆ کردە و ڕەفتارە سیاسییەکان، گێڕانەوەی حیکایەتەکانە بە شێوەیەك کە تارادەیەك هەژارە لە ڕاستی، لەمبارەیەوە سەدان ڕەفتاری تاوانکاری پەی پێدەبرێت کە بە شێوەیەك سیناریۆی بۆ دارێژراوە، بە هۆیەوە ئەندامانی کۆمەڵگا سۆزداری بۆ تاوانکار دەربڕن و بێتاوان بەرنەفرەتدەن، جاش و خائین بە شۆڕشگێڕ و شۆڕشگێڕیش بە جاش و خائین ببین، قوربانی بە جەلاد و جەلاد بە قوربانی ببینن. واتا ڕاگەیاندن وێنەکان و ڕاستییەکان سەراوژوور دەکات، دەیانشێوێنێت، بە شێوەیەك وێنەیەك و

ڕاستییەکی ناڕاستەقینە بە وێنەیەك و ڕاستییەکی ڕاستەقینە پیشاندەدات. ناتوانین باسی پرسی (شێخ زانا) بکەین، بێئەوەی باسی ڕۆڵی ڕاگەیاندن بکەین، ئەوان ئەو ئەتمۆسفێرەیان خۆشکرد کە سیاسەتمەداران و یاساناسان بیر لە زیندووکردنەوەی بڕیاری سزادانی توندی لە شێوەی لە سێدارەدان بکەنەوە، ئەوان ئەو ئەتمۆسفێرەیان خۆشکرد کە ئەو یاسایە سەر لە نوێ زیندوو بکرێتەوە، لە بەرامبەریشدا ئەندامانی کۆمەڵگا و کەسانی ڕۆشنبیر و سیاسییەکان و چالاکڤانان و دامەزراوەکانی بواری کۆمەڵگای مەدەنی و مافی مرۆڤ...هتد، پڕۆتستۆی ئەو کردەیە نەکەن و بێدەنگی لە بەرامبەر پرسەکە هەڵبژێرن، واتا قسە نەکەن زیندووکردنەوەی ئەو بڕیارە قبووڵ بکەن، بەمەش لە شوێنێکدا مەترسی ڕاگەیاندن دەردەکەوێت. لێرەوەیە ڕاگەیاندن چەکێکی دوو سەرەیە، هەر تەنها سوودی بۆ کۆمەڵگا نییە، بەڵکو لە شوێنی ناچۆنیەکدا زیانیشی هەیە، بە بۆچوونی من لێرەدا ڕاگەیاندن دوو خەتا دەکات، جارێك زانیاری تەواو بە وەرگر نادات و دەیشارێتەوە، جارێکیش بوار بۆ زیندووکردنەوەی بڕیاری مەترسیداری لە شێوەی لە سێدارەدان خۆش دەکات، بە هۆی ئەوەی بوارێکی بێدەنگی گشتی دەڕەخسێنێت، کە یارمەتیدەرە بۆ زیندووکردنەوە و جێبەجێکردنی بڕیارەکە.

* * * *

لـەم پرسـەدا ڕاگەیانـدن پـەیڕەوی لـە تیـۆرەی دەرگـاوان کـردووە، بـەپێی ئەمـە جۆرێـك لـە زانیـاری بڵاودەکاتـەوە و جۆرێکیتریش بڵاوناکاتەوە، بەڵام بڵاوکردنەوەی زانیاری چەندە مەترسـیدارە، بـڵاو نەکردنەوەشـی ئەوەنـدە، ئـەو زانیاریانـەی بڵاودەکرێنـەوە چـەند گـرنگن، ئەوانـەی بڵاویـش ناکرێنـەوە ئەوەنـدە گـرنگن، بـەڵام بۆچـی گـرنگن؟ لەبەرئـەوەی هـەموو زانیارییـەك ڕێخۆشـکارە بـۆ تێگەیـشتنی لایـەنێکی پرسـەکە، ئەگەر ئەوانەی شاردراونەتەوە بڵاوکرابانەوە، ئـەوا خـەڵك باشتر لــە ڕەهەنــدەکان و نهێنییــەکان و کاراکتــەرەکانی پرســەکە دەگەیشتن، باشتر لە هۆکار و لایەنە پەیوەستدارەکانی پرسەکە دەگەیـشتن، باشـتر لـە ڕاسـتییەکانی پرسـەکە دەگەیـشتن، ئـەو زانیارییانەی بڵاونەکراونەتەوە ئەگـەر بـڵاو بکرێنـەوە وێنەیـەکی ڕوونـتر و ئاشـکراتر بـە هـاوڵاتی دەبەخـشن، بۆیـە خـەڵك مـافی خۆیەتی تەواوی زانیارییەکان بزانێت، بزانێت ئایا ئەو گرووپە تەنها گرووپێکی تاوانی ڕێکخراوە، یاخود گرووپێکی سیاسییە و بۆ مەبەستی سیاسی کاریان کردووە؟ بزانێت ئەندامانی ئەو گرووپە پەیوەنـدیان لەگـەڵ کـام سیاسـی ئـەو وڵاتـەدا هـەبووە؟ جۆری پەیوەندی نێوانیان چی بووە؟ ئەندامانی ئەو گرووپە بۆ چـەند لـەو سیاسـییانە کاریـان کـردووە؟ ئـاخر ئێـستا ئەگـەر شـتێکی لـەو شـێوەیە هـەبێت چـۆن دەزانـین و پـەی پێدەبـەین؟ چۆن زانیاری لەبارەیەوە وەردەگرین؟ دیارە لەو زەمەنیشدا کەم

نەبوون ئەندامانی پارتە سیاسییە جیاجیاکان، کە لێرە و لەوێ قسەیان لەسەر هەبوونی پەیوەندی بەرپرسی پارتەکان لەگەڵ ئەم گرووپە دەکرد، کەم نەبوون ئەو دانیشتنانەی کە ئەندامان و لایەنگرانی پارتەکان بە توانج ئاماژەیان بۆ بوونی پەیوەندی ئەو گرووپە بە پارتەکان دەکرد، بۆیە خەڵك مافی خۆیەتی ڕاستی ئەو پرسانە بزانێت.

کوشتن و لە سێدارەدانی ئەو گرووپە، کوشتن و لە سێدارەدانی زانیارییە کە خەڵك مافی خۆیەتی بیزانێت، داخۆ ئەو گرووپە چۆن دروست بوو؟ کێ لە پشتی بوو؟ کێ یارمەتیداون؟ لە کاتی شەڕی خۆکوژیدا چیان کردووە؟ چۆن گەشەیان کردووە؟ چۆن گەیشتوونەتە ئەو ئاستە بێئەوەی یەکێتی و پارتی و دەزگا ئیستخباراتەکانیان پەی پێببەن؟ لەو وڵاتەدا بچوکترین گرووپ دامەزرێت کە بیانەوێت سەنتەرێك دابنێن، یاخود ڕۆژنامەیەك دەرکەن، بە کەمترین کات ئەو دەزگا جاسوسییانە پێی دەزانن، هەر زوو پەیوەندیان پێوە دەکەن، تا بۆشیان بکرێت گەرای خۆیان لە هەناوی دروست دەکەن، باشە مانای چییە لەو واقیعەدا گرووپێکی لەمجۆرە مەترسیدار هەبێت و ئەو دوو دەزگایەش ئاگایان لێنەبێت، لۆژیکی نییە وا بیربکەینەوە کە پاراستن و زانیاری ئاگاداری گرووپی (شێخ زانا) نەبووبن؟ ئەی دەزگاکانی حکومەتی هەرێم، ئەوانەی بەرپرسن لە ئاسایشی هاوڵاتیان لە کوێی ئەو ڕووداوەدان؟

خەڵك مافی خۆیەتی بزانێت ڕۆڵی ئەو دەزگا بەرپرسانە لەو پرسەدا چییە؟ ئاخر كارەساتە لە ماوەی چەند ساڵێكدا گرووپێكی تاوانكاری ڕێكخراوی لەو چەشنە هەبێت و دەزگا ئەمنییەكانی حكومەت پێی نەزانن. خەڵك مافی خۆیەتی بیزانێت كە هاوڵاتییەك لە پڕێك ون دەبێت و چیدی دیار نامێنێت ئەو دەزگایانە چ ڕێوشوێنێكیان گرتۆتە بەر؟ باشە ئەو دەزگایانە چۆن خەڵك دڵنیا دەكەنەوە لەوەی ژیانیان سەلامەتە و هەڕەشەی مەرگیان لەسەر نییە؟ چۆن هاوڵاتی دڵنیا دەكەنەوە لەوەی گرووپیتری لەمشێوەیە نییە؟ خەڵك مافی خۆیەتی پرسیار لە كون و قوژبن و هەموو ڕەهەندە پەیوەستەكانی ئەو پرسە بكات و وڵامیشی دەست كەوێت، بەڵام كاتێك وەڵامی دەست ناكەوێت، كاتێك دەبینێت بە پەلە تاوانكاران دەكەونە بەر پڕاكتیزەكردنی بڕیاری لە سێدارەدان، ئەوا دەبێت گومان لەوە بكات كە مەبەستدارانە ئەو بڕیارە زیندووكراوەتەوە، هەر بۆیە من پێموایە مەبەستدارانە لە ئێستادا ئەو بڕیارە زیندووكراوەتەوە.

لەسەرێكدا دەبێت گومانی ئەوە بكەین كە زیندووكردنەوەی ئەو بڕیارە و جێبەجێكردنی لەسەر ئەو گرووپە، مانای وایە دەشێت ئەوانەی دەستیان لە پشت زیندووكردنەوەی ئەو بڕیارە هەیە، بە شێوەیەك لە شێوەكان جۆرێك لە نێوانە پەیوەندیان لەگەڵ ئەندامانی ئەو گرووپە

هەبێت، لە هەمانکاتیشدا نەیانەوێت ئاشکرا بێت، بەڵکوم هەر بە نهێنی بمێنێتەوە و خەڵك نەیزانێت، ئەگەرنا بۆچی دەبێت ئەو بڕیارە لەو کاتەدا زیندوو بکرێتەوە و بە خێراترین کاتیش لەسەر ئەندامانی ئەو گرووپە پڕاکتیزە بکرێت؟

ئەم بڕیارە لەسەر ئەم گرووپە پڕاکتیزە دەکرێت، لەبەرئەوەی وەك خۆیان جەختی لەسەر دەکەن تاوانکاران، مرۆڤکوژن، دەستیان لە کوشتنی مرۆڤ هەیە، شێوێنەری ڕەوشی ژیانی کۆمەڵگان، زیانی ماددی و ڕۆحی و مەعنەوییان بە ئەندامانی کۆمەڵگا گەیاندووە، بەڵام لێرەوە پرسێك دێتە پێشەوە ئەویش ئایا ئەو بڕیارە لەسەر هەموو تاوانکارێکی لەم چەشنە و لەسەر هەموو مرۆڤکوژێك پڕاکتیزە دەکرێت، یان تەنها بۆ نەیارانی ئەو دوو پارتە سیاسییە باڵادەستەیە، تەنها بۆ لایەنگرانی پارتە سیاسییە ئیسلامییە توندڕەوەکان و تاوانبارە بێپشتەکانە؟ ئەوانەی کوڕی سەرۆك خێلێك یا خزمی بەرپرسێك نین، ئەوانەی لە نێو دیوەخانێکدا گەورە نەبوون و ئێستاش ژمارەیەك چەکداری بە دواوە نییە، ئەگەرنا باشە چەندین کەس هەیە، لە سەرووبەری شەڕی یەکترکوژیدا لە نێوان ئەو دوو حزبە باڵادەستەی ئێستا ئەو بڕیارەیان زیندووکردۆتەوە، شایانی ئەوەن لە سێدارە بدرێن؟ ئەوانەی بە کۆمەڵ خەڵکیان دەکوشت، ئەوانەی خەڵکی سیڤیلیان لە گوند و کۆمەڵگاکان تۆپباران دەکرد، ئەوانەی لە دەزگا ڕێکخستنە

تایبەکانی هەردوولا، خەڵك و هەوادار و لایەنگرانی یەکتریان دەڕفاند و لە ئاقار و دەرەوەی شارەکان دەیانکوشتن، ئەوانەی گرووپی گوللەبارانکردنی نهێنی شەری خۆکوژی بوون و لە چیاکان و گردۆلکە و دۆڵ و پەنادارەکان چەکداریان دەکوشت، ئەوانەی نەخشەی بەسەرداداں و کوشتن و تەقینەوەیان دادەنا، ئەوانەی زۆر لێزانانە بە سەدان شێوە هەوڵیاندەدا خەڵك قوڕ بەسەر و ماڵوێران بکەن و سەری گرێدەن، ئایا ئەمانە ڕەفتاریان هاوشێوە و خراپتریشی گرووپی (شێخ زانا) نەبووە؟ ئەی بۆچی قسەیەك لەسەر ئەوانە ناکرێت؟ بۆچی هیچ یاسایەك بە یاسای لە سێدارەدانیشەوە ئەمانە ناگرێتەوە؟ خۆ ئەمانەش تاوانێکی ڕێکخراو بوو، لە هەمانکاتیشدا بۆ دەسەڵات گرتنەدەست بوو وەکو گرووپی ناوبراوی لە سێدارەدراو. ئەی ئەوانەی سیخوری ڕژێمی تۆتالیتێری بەعس بوون و ئێستاش پێگەی ئیداری و سیاسی باڵایان هەیە و دەستیان لە بە کوشتدانی تاکی کوردی هەیە، ئەوانەی بە پێش سوپای ڕژێمی بەعس دەکەوتن و لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان تاکی کوردیان دەکوشت، یا ڕاپێچی مەرگی بە کۆمەڵ و ئەنفالیان دەکرد، بۆ قسە لەسەر ئەوانە ناکەن، خۆ ئەمانەش تاوانێکی ڕێکخراو بوو، بە زانایانە دەکرا.

لێرەدا دەشێت گومانەکەمان قووڵ بکەینەوە لەوەی ئەو بڕیارە مەبەستدارانە لە ئێستا زیندووکراوەتەوە و بەسەر ئەو

گرووپـە تاوانکـارە پڕاکتیـزە کـراوە، ئـەم ڕەفتـارەش بـە پلـەی یەکـەم ئامـانج لێیـەوە شـاردنەوەی زانیـاری بێـت لـە هاوڵاتیـان، ئاشـکرا نـەبوونی زانیـاری بێـت بـۆ هاوڵاتیـان، چـونکە بـە دڵنیاییـەوە لـە ئاشـکرابوونی زانیارییـەکان، ئیـدی ماسـکەکان دەدڕێـن و ڕاسـتییەکان وەك خۆیـان دەردەکـەون، کـە دەشـێت ڕاستییەکی ناخۆش و بێـزراو بێـت لەلایـەن دەسـەڵات و پارتـە باڵادەستەکانەوە، لێرەشدا دەسەڵات شـەڕی لەگـەڵ ئـەو گرووپـە تاوانکارە نییە، بەڵکو شەڕی لەگەڵ زانیارییە، شـەڕی لەگـەڵ بـە نهێنی هێشتنەوەی زانیارییـە، شـەڕی لەگـەڵ ئەوەیـە زانیـاری تـەواو نەگاتـە هـاوڵاتی، هـەر بۆیـە هـەموو ئـەو ڕێوشـوێنانە دەگرێتەبـەر کـە دەبێتـە کۆسـپ و تەگـەرە لـە پـێش گەیـشتنی زانیاری دروست بە هاوڵاتی، هەر لە سیناریۆ و حیکایـەتی نـاو ڕاگەیاندنـە تایبەتەکانیـەوە، هـەر لـە داخـستنی دەرگـا بـە ڕووی ڕۆژنامەنووسان و ڕاگەیاندنی ئازادەوە، هەر لە داخستنی دەرگا بە ڕووی لایـەنی سـەربەخۆ و ئـەکادیمی وەك زانکـۆ، تـاوەکو بـە پەلە لە سێدارەدانی ئەو گرووپە. زیندووکردنـەوەی بڕیـاری لـە سێدارەدان و پڕاکیتزەکردنی لەسەر ئەو گرووپە (بەو خێراییـە) گـەورەترین پرسـیارە لـە بـارەی ئـەو پرسـەوە، لـە هەمانکاتیـشدا گەورەترین هەڵەیە.

بە کورتییەکەی لەم ئاستەدا دەڵێین هەڵەیەکی گەورەکراوە لە کوشتن و لە سێدارەدانی ئەو گرووپە، هەر چەندە ئەو هەڵەیە

مەبەستدارانەیە، چونکە هەوڵدراوە بە هۆیەوە زانیاری لە خەڵك بشاردرێتەوە، پێموایە باشتر وا بوو ئەو گرووپە لە سێدارە نەدرێن، تاوەکو هاوڵاتی زانیاری زیاتری لە بارەیەوە دەستکەوێت.

*　　*　　*　　*

ئاستی دووەم: تاوان و ڕەفتارکردن لەگەڵ تاوانکار

گرووپی (شێخ زانا) گرووپێکی تاوانکاربوون، لە سێدارەدانیش سزای تاوانەکانیان بوو، بۆیە ئێمە لە ئاستی دووەمدا قسە لەسەر تاوان و چۆنیەتی ڕەفتارکردن لەگەڵ تاوانکار دەکەین، ئایا تاوان بە چەمکە سۆسیۆلۆژییەکەی چی دەگەیەنێت؟ ڕەگوڕیشەی تاوانکردن بۆ کەی دەگەڕێتەوە؟ ئایا دەتوانرێت کۆمەڵگایەکی میسالی هەبێت کە تاوانی تێدا نەبێت؟ بۆ کەمکردنەوەی تاوانکردن کۆمەڵگاکان چیان کردووە؟ ئایا لەگەڵ تێپەڕبوونی زەمەندا چۆن هەڵسوکەوت لەگەڵ تاوانکار کراوە؟ ئایا لە سێدارەدان سزایەکی عەقڵانییە یاخود پێچەوانەکەیەتی؟...هتد. ئەمانە ڕستێك پرسیاری گرنگن کاتێك باسی تاوان و سزا دەکەین، دەبێت بەسەریان بکەینەوە.

تاوان (Crime) بە چەمکە سۆسیۆلۆژییەکەی بریتییە لە هەر کردارێك کە مرۆڤ دژی یاسا و ڕێسا باوەکانی کۆمەڵگا دەیکات، بە شێوەیەکیتر بریتییە لەو کردار و ڕەفتارانەی کەوا

لەلایەن مرۆڤەوە ئەنجام دەدرێت، دژی بنەماکانی ئاکاری ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای مرۆین، لە پشت ڕوودانیان زیان بە کەسێك، لایەنێك، یان کۆی کۆمەڵگا دەگەیەنرێت. دەشێت واپێناسی تاوان بکەین کە بریتییە لەو ڕەفتارەی کە دەستدرێژی دەکاتە سەر سیستەمی کۆمەڵایەتی و ئەو بەهایەی کە بەڕێوەی دەبات، هەروەها (ڕادکلیف براون)ی کۆمەڵناس پێناسی تاوانی کردووە بەو ڕەفتارەی کە عاداتی کۆمەڵگا پێشێل دەکات.

چەمکی تاوان لە شوێنکاتێکەوە بۆ شوێنکاتێکیتر، لە دوو کاتی جیاوازی ناو یەك شوێنیش جیاوازی هەیە، بۆ هەر یەکێك لە مانەوە ستایلێکی جیاوازی بیرکردنەوە لە بەرامبەر دیاردەی تاوان هەیە، دیاردە هەیە لە شوێنکاتێکدا بە تاوان ناوزەد دەکرێت، هەر بۆیە سزاشی بۆ دادەنرێت، بەڵام ڕەنگە هەمان دیاردە لە شوێنکاتێکیتردا بە شێوەیەکی ئاسایی سەیر بکرێت و بە تاوان دانەنرێت، بەمشێوەیە سزاشی نابێت.

* * * *

تاوان وەکو دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی ڕەگوڕیشەیەکی قووڵی هەیە، بەپێی ڕیوایەتە ئایینیەکان لەگەڵ بوونی مرۆڤدا تاوان بوونی هەیە، دروستبوونی ژیانی مرۆیی لەسەر زەویدا لە بنەمادا هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ تاوانکردن. کاتێك ئادەم و حەوا وەکو دوو بوونەوەری مرۆیی لە بووی حەرامکراو نزیك

دەبنــەوە، ئــەوا تاوانیــان کــردووە، بەمــەش ســزا دەدرێــن، لــە دەرەنجامـدا ژیـانی مرۆڤایـەتی لەسـەر زەوی دەسـت پێـدەکات. ئەگـەر بگەڕێینـەوە بۆ مێـژووی نووسـراو و سەرچاوەکانیتر کـە باسی ژیـانی مـرۆڤ و ڕووداوەکـان دەکـەن، ئـەوا نموونـە گـەلێکی یەکجار زۆر دەدۆزینەوە لە بارەی ئـەوەی مـرۆڤ تـاوانی کـردووە، مـرۆڤ هـەر تـەنها تـاوانی لـە بەرامبـەر بوونـەوەری هاوچەشـنی (مرۆڤ) نەکردووە، بەڵکو لە بەرامبەر کۆی بوونـەوەرەکانی بوون و خــودی سروشــتیش کــردووە، هــەمووانی لــە پێنــاو خــۆی بــەکارهێناوە و ئیــستغلال کــردووە، (ئەمــە باســێکی تــرە لــە شـوێنکاتێکیتر قسەی لەسـەر دەکـەین)، لێرەوەیـە کـە تـاوان و مــرۆڤ بــە یەکــەوە لکێنــراون، مــرۆڤ بــەبێ تــاوانکردن هــەڵی نەکردووە، ژیانی مرۆڤایەتی لەگەڵ خۆیدا بوارێکی فراوانـی بـۆ تاوانکردن هەڵگرتووە.

*　　*　　*　　*

تــاوان وەکــو دیاردەیــەکی کۆمەڵایــەتی هــەڵگری ســیما و خەسڵەتی تایبەتە، یەکێك لەو خەسڵەتانە ئەوەیە کە پەیوەستە بە دوو جەمسەر، یەکێکی تاوانکار و یەکێکی تاوان لەسەرکراو، یــەکێکی دەســتدرێژکار، یــەکێکی دەســتدرێژ لەســەرکراو، لــە پڕۆســەی تاوانکردنــدا کەســی تاوانکــار ســودمەند و لێــدەرە، کەسـی تـاوان لەسـەرکراو زەرەرمەنـد و لێـدراوە، ئەمـە تـا ئـەو شـوێنەی تاوانکـار دەستگیر نـەکرا بێت، بـەڵام کاتێك دەستگیر

دەکرێت، ئیدی پرۆسەکە بە جۆرێکیتر دەگۆڕێت، حوکمی یاسا و سیستەمی دادپەروەری دێتە گۆڕێ، حیسابات و لێکۆڵینەوە دێتەگۆڕێ، لێرەوە ئیدی تاوانکار زەرەرمەند دەبێت، تاوان لەسەرکراویش هەوڵی گەڕانەوەی مافەکانی بۆ دەدرێت.

خەسڵەتێکیتر ئەوەیە لە ئەزموونەوە دەرکەوتووە کە تاوان لەگەڵ خۆیدا زیان دەهێنێت، هیچ تاوانێك بەبێ زیانگەیاندن بوونی نییە، هەر بۆیە دەتوانین بڵێین پەیوەندی تاوان و زیانگەیاندن، پەیوەندیەکی حەتمییە، لە دەرەنجامی تاواندا هەر دەبێت زیان ئامادە بێت، زیانی تاوانیش جۆراوجۆرە، ئەمەش پەیوەستە بە ئاستەکانی دەستدریژیکردن، زیان هەیە ماددیە، هەشە مەعنەوی و گیانی. ئەگەر دەستدرێژییەکە بۆ سەر کەلوپەل و ئامێری ماتریالی بێت، ئەوا زیانەکە ماددی دەبێت، بەلاّم ئەگەر دەستدرێژییەکە بۆ سەر خودی مرۆڤ بێت، ئەوا زیانی مەعنەوی و گیانییە، ئەمەش ئاستە مەترسیدارەکەی تاوانە.

زیانی تاوان هەر تەنها لەسەر کەسی تاوان لەسەرکراو نییە، بەڵکو ئاستی تریشی هەیە، دەچێتە سەر کۆمەڵگا و دەوڵەت، لەبەرئەوەی دیاردەی تاوان دیاردەیەکی زیانگەیەنەرە، بۆیە کۆمەڵگاکان و دەوڵەتەکان بیریان لەوە کردۆتەوە پێش لە تاوانکردن بگرن و بە گوێرەی توانا کەمی بکەنەوە، بۆ ئەم مەبەستە بە ستایلی جیاجیا هەوڵیانداوە، بەلاّم مێژووی ژیانی

مرۆڤایەتی ئەوەی سەلماندووە، کە ئەبەد نەتوانراوە ئەم خواستە بەرجەستە ببێت، چونکە بەردەوام و لە هەموو کۆمەڵگایەکدا تاوانی جۆراوجۆر هەیە، بە ستایلی جۆراوجۆریش پەیڕەوی لێدەکرێت، کەواتا "ناتوانرایێت کۆمەڵگایەکی میسالی هەبێت کە تاوانکردنی تێدا نەبێت"، ئەمەش پێچەوانەی خواستەکانی کۆمەڵگا و دەوڵەتەکانە، لەگەڵ ئەوەشدا ڕەنگە تاڕادەیەك خواستەکان لە نەهێشتن و کەمکردنەوەی جۆری جیاجیای تاوان (بە تایبەتی لە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکان) دەستەبەر کرابێت، چونکە هەروەکو ئەوەی زانایان جەختی لێدەکەن، تاوەکو ئاستی ڕۆشنبیری کۆمەڵگا و تاکەکانی بەرز بێت، ئەوا تاوانکردن کەم دەبێت، بەڵام ئەمە مانای وانییە تاوان بوونی نەبێت تیایاندا، بە پێچەوانەوە تاوان لە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکان بە ستایلی زۆر لێزانانە و بە پلاندانان دەکرێت، هەروەها گرووپی تاوانی ڕێکخراویشیان بە ڕێژەیەك تێدایە، ئەمە جگە لە تاوانەکانی دەوڵەت و بەرپرسەکانی کە لە ژمارە نایەن، بۆ نموونە تاوانەکانی گەندەڵی، تاوانی بە هەدەر بردنی سەروەت و سامانی کۆمەڵگاکان، تاوانەکانی قڕکردنی نەژادی و ڕەگەزی، تاوانەکانی بە کۆمەڵ کوشتنی مرۆڤ لەسەر دەستی دەوڵەتە مۆدێرنەکانی وەکو ئەمریکا و فەرەنسا و بەریتانیا و ئەڵمانیا. ..هتد، لەمبارەیەوە مێژووی مرۆڤایەتی سەدان ڕووداوی تێدایە

کە دەتوانرێت بە نموونە بهێندرێتەوە، لەوانە بە کۆمەڵ کوشتنی جولەکەکان لەسەر دەستی ئەڵمانەکان و بە کۆمەڵ کوشتنی ئەرمەنەکان لەسەر دەستی تورکەکان و بە کۆمەڵ کوشتنی ڤێتنامییەکان و یابانییەکان و ئەفغانییەکان لەلایەن ئەمریکییەکان و بە کۆمەڵ کوشتنی لوبنانییەکان و فەلەستینییەکان لەلایەن ئیسرائیلیەکان، بە کۆمەڵ کوشتنی کورد لەلایەن عەرەبە شۆڤینییە بەعسییەکان، جگە لەمە بە هەدەربردن و تالانکردنی ولاتانی ئەفریقیا لەلایەن فەرەنسا و بەریتانیا وئیتالیا و ولاتە ئیمبریال و داگیرکارەکانیتر، ئەمانە هەمووی تاوانی گەورەن و لە مێژووی مرۆڤایەتیدا تۆمارکراون، ئەگەر لەمبارەیەوە تاوانەکان بژمێرین، ئەوا دەبێت سەدان لاپەرە نووسین تەرخان بکەین.

*　　*　　*　　*

بۆ ئەگەری ڕێگرتن و کەمکردنەوەی تاوان، کۆمەڵگا هەوڵیداوە ئەندامانی کۆنترۆڵ بکات، بۆ ئەمەش مەنزومەیەکی قیەمی داناوە کە بە هۆیەوە بەها و مانا بە کردەوەکان دەدات، ئەم مەنزومەیە کۆمەڵێك بکە و مەکە، حەلال و حەرام، واتا یاسا و ڕێسایەکی کۆمەلایەتی دیار کردووە، بە هۆیەوە هەولدەدات تاکەکان ئاراستە و کۆنترۆڵ بکات.

ئەم مەنزومەیە هەولدەدات ئەو ڕەفتارانە بێبەها و بێزراو بکات کە ناکۆمەلایەتین و زیان بە ئەوانیتری ناو کۆمەڵگا

دەگەیەنێت، بە پێچەوانەوە ئەو ڕەفتارانە بە بەها و نرخ دەکات کە کۆمەڵایەتین و تاکەکەس لە پشتییەوە زەرەرمەند نابن.

جگە لەمە کۆمەڵگا سیستەمێکی یاسایی و دادوەری داناوە، بە شێوەیەك لەسەر هەموو کەسێك پڕاکتیزە بکرێت، لە هەمانکاتیشدا مافی هەمووان بپارێزرێت، واتا سیستەمێکی یاسایی بۆ کۆنترۆڵکردنی تاکەکان و نەهێشتنی لادانیان، هەر کەسێکیش لە سیستەمی یاسایی دانراو لابدات، لە ڕێگەی دامەزراوەکانی تایبەت بەم بوارە سزا دەدرێت، کەواتە سزدان ئەو ڕێوشوێنەیە کە لە بەرامبەر تاوانکار دەگیرێتەبەر، بۆ مەبەستی کۆنترۆڵکردن و نەهێشتنی لادان. سزاکانیش جۆراو جۆر دەبن، لەوانە (**سزای جەستەیی و فیزیکی**) وەکو لێدان و لە سێدارەدان و کوشتن و سەربڕین، (**سزای کۆمەڵایەتی**) وەکو بێبەشکردن لە هەندێك ماف و ئیمتیازات، (**سزای زەوتکردنی ئازادی**) وەکو دەستگیرکردن و دوورخستنەوەی لە کۆمەڵگا، (**سزای دارایی**) وەکو پێبژاردن و قەرەبۆکردنەوەی پارە...هتد، ئەوەشمان لە بیر نەچێت هەموو سزادانێك ڕەهەندێکی دەروونی لەخۆ دەگرێت.

فەلسەفەی سزادان ئێمارژەی جیاجیای لەخۆ گرتووە کە هەندێکی ڕاستەوخۆ و هەندێکیش ناڕاستەوخۆن، ڕاستەوخۆکە بۆ تێگەیاندنی تاوانکارە بەوەی کردەوەی خراپەکاری و تاوانکاری سزادانی بە دواوەیە، تۆش لەبەر کردەوە

تاوانکارییەکەت دەبێت سزا وەربگریت، جگە لەمە پێیدەڵێت دەبێت خۆت چاك و بە کۆمەڵایەتی بکەیتەوە، جارێکیتریش بیر لە تاوانکاری و خراپەکاری نەکەیتەوە، کەواتە لە دیوە ڕاستەوخۆکەیدا فەلسەفەی سزادان تەمبێکردن و بە کۆمەڵایەتیکردنی تاوانکارە.

لە دیوە ناڕاستەوخۆکەیدا فەلسەفەی سزادان هەڵگری مەسێجێکە بۆ کۆی تاکەکانی نێو کۆمەڵگا، کە تیایدا ئاگاداریان دەکاتەوە لەوەی ڕەفتاری تاوانکاری سزادانی هەیە، ئەمەش بە سروشتی خۆی ڕێگریکردنە لەبەردەم ئەگەری لادانی تاکەکان، کەواتە هەوڵدانە بۆ ئەگەری کەمکردنەوەی ڕەفتاری ناکۆمەڵایەتییانە و نا یاساییانەی تاك لە نێو کۆمەڵگادا، لێرەوە فەلسەفەی سزادان بۆ کۆمەڵگا بێسوود نییە، بەڵام لەبەرئەوەی سزادان جۆری جیاوازی هەیە، بۆیە ئاستی سوودگەیاندنیشی ناچۆنیەکە.

* * * *

سزادانی تاوانکار واتا وەڵامدانەوەی تاوانکار بە ڕەفتار، واتا ڕەفتارکردن لەگەڵیدا، لەبەرئەوەی لە نێو ژیانی کۆمەڵایەتیدا جۆری جیاوازی سزادان هەیە، کەواتە ڕەفتاری ناچۆنیەکیش لەگەڵ تاوانکار هەیە، ئەمەش پەیوەستە بە سروشت و تایپی بونیادی کۆمەڵایەتی و سیستەمە پەیوەستەکانی، پەیوەستە بە ئاستی گەشەسەندنی کۆمەڵگا و

جیهانبینی و مەعریفەی باوی ئەندامەکان، لە مێژووی ژیانی مرۆڤایەتیدا پڕۆسەی سزادانی تاوانکار لەگەڵ گۆڕانی سروشت و تایپی بونیادی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگاکان، لەگەڵ گەشەسەندنی کۆمەڵگا و بیرکردنەوە و دنیابینی و مەعریفەی باوی مرۆڤەکان، گۆڕانکاری بەسەر داهاتووە، هەروەکو هەندێك سەچاوەی زانستی لەو بوارە ئاماژەی پێدەکەن گرنگترین چەرخە هەمەجۆرەکانی پەرەسەندنی سزا بریتین لە (سەردەمی تۆڵەسەندنەوە- سەردەمی بەزەیی و مرۆڤایەتی- سەردەمی زانستی نوێ)، لە هەر یەکێك لەم چەرخانە شێوازێکی تایبەتی سزا لە بەرامبەر تاوانکار پەیڕەو کراوە.

لە (سەردەمی تۆڵەسەندنەوە)دا سزای تاوانبار تۆڵەسەندنەوە بوو لێیەوە، تۆڵەسەندنەوەیەکی ڕاستەوخۆ، ئەمەش لەلایەن جەمسەری تاوانلێکراو بە ئەنجام دەگەیشت. ئەم سەردەمە بە دوو قۆناغدا تێپەڕیووە، قۆناغی تۆڵەسەندنەوەی تاکی (فەردی)، قۆناغی تۆڵەسەندنەوەی گشتی، لە قۆناغی تۆڵەسەندنەوەی تاکی، تاوانلێکراو ڕاستەوخۆ تۆڵەی لە تاوانکار دەکردەوە، لەمەشدا دوو ڕێگە هەبوو، ئەوانیش یان هەمان ئەو ڕەفتارەی لە بەرانبەر دەکردەوە کە کردوویەتی، یانیش لەلایەنی داراییەوە پارەی پێدەبژێرێت.

لەم قۆناغەدا لەبەرئەوەی بەرژەوەندییەکانی زیاتر تاکی بوون، مەبەست تاك بەرگری لە مافەکانی خۆی دەکرد، بۆیە

تۆڵەسەندنەوەش تاکی بووە، بەڵام لەگەڵ سەرهەڵدانی بیرۆکەی بەرژەوەندی گشتی، ئیدی کۆمەڵگا لە بڕی تاك بەرگری لە مافی تاوانلێکراو دەکرد و تۆڵەی دەسەندەوە، ئەمەش چونکە تاوانکردن زیانەکەی تەنها لەسەر جەمسەری تاوانلێکراو نەبوو، بەڵکو بۆ کۆی کۆمەڵگا بوو، بۆیە تۆڵەسەندنەوەی تاکی بۆ تۆڵەسەندنەوەی گشتی گۆڕا، ئیدی بە مەبەستی سزادانی تاوانبار سزا لە دەزگای کۆمەڵایەتی دەردەچوو. لەم قۆناغەدا سزاکانی تاوانبار زۆر توندوتیژ بوو، زیاتر جەستەیی بوو لە شێوەی لێدان و لە سێدارەدان، بەڵام لەبەرئەوەی ئەمجۆرە سزایانە، نەبووە هۆی کەمکردنەوەی تاوانکردن، بەڵکو بە پێچەوانەوە زیاتری کرد، چونکە کەسە نزیکەکانی کەسی لە سێدارەدراو، پەرچەکرداری دوژمنکارانەی دەبوو، ئەوەش وایدەکرد تاوان زیاتر بێت، بۆیە بیرکردنەوە بۆ چاککردنەوەی تاوانبار سەریهەڵدا.

لە (سەردەمی بەزەیی و مرۆڤایەتی)دا نۆبەرەی بیرکردنەوەی چاککردنی کۆمەڵایەتی تاوانبار سەریهەڵدا، ئەم بیرکردنەوەیە لە سەرەتادا زیاتر بیرکردنەوەیەکی فەسلەفی و فکری بوو، لەلایەن فەیلەسوفانەوە مەترح کراو قسەی لەسەر کرا، لەوانەش هەر دوو فەیلەسوفی فەرەنسی (ڤۆڵتێر – مۆنتیسکیۆ)، هەروەها (بیکاربیٚ)ی ئیتاڵی و (هیوم – سمس)ی بەریتانی. ئەم فەیلەسوف و زانایانە پێیانوایە مەبەست لە

سـزادانی تاوانبـار ئەشـکەنجەدان نییـە، بـەڵکو ڕێگرتنـە بـۆ نەهێشتنی دووبارە کردنەوەی تاوان، یا نەهێشتنی تـاوانکردنی خەڵکانیترە. ئەم فەیلەسوفانە پێیانوایە هیچ سوودێك لـە سزای توندوتیژ ناکەوێتەوە، هەروەها لە سێدارەدان و کوشتنیش هیچ بـە هـیچ ناکـات، بۆیـە پێویـستە بـیر لـە ڕێگـای چارەسـەرکردن بکرێتەوە.

بـەڵام لـە (سـەردەمی زانـستی نـوێ)دا و لـە دوای شکـست خـواردنی سـزای قـورس و توندوتیـژ، ڕوو کرایـە چـاککردن و هەڵسەنگاندن، بە تایبەتی لە دوای سەرهەڵدانی ڕێبازی واقیعی کە پێیوایە کارە تاوانییەکان بەرەنجامی بارودۆخی کۆمەڵایـەتی دەوروبـەر و بـارودۆخی کەسـی تاوانبارەکەیـە، بۆیـە پێویـستە بارودۆخەکانی (کۆمەڵگا و تـاك) لەبەرچاو بگیرێـت و چاککردن هـەبێت و تاوانبـار بگێڕدرێتـەوە نـاو کۆمـەڵگا. لـەم سـێ سەردەمەی کە لە سەرەوە ئامارژەمان پێکرد، دەکرێت بڵێین ئەو گەشەسەندنەی مێژوو بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ تاوانکار بەخۆیـەوە بینیویەتی، کورت دەکرێتەوە سەر گۆڕینی شێوازی توندوتیژی و تۆڵەسەندنەوە لە تاوانکار و دوورخستنەوەی لە کۆمـەڵگا، بـۆ شێوازی چاککردنەوەی تاوانبار و گێڕانەوەی بۆ ناو کۆمەڵگا.

* * * *

لە زەمەنە سەرەتاییەکاندا بیرۆکەی چاککردنەوەی تاوانبار بـوونی نـەبووە، بـەڵکو بیرۆکـەی سـزادان و تۆڵـە هـەبوو، بـەوەی

چـۆن کۆمـەڵ بـە تونـدی سـەیری تاوانکـار بکـات و تۆڵـەی لێبکاتەوە، چونکە ئەو بیرۆکەیە باو بووە کە دەڵێت "تاوانکار چاك نابێتەوە"، هەروەکو ئەوەی کەسێك شێرپەنجەی هەبێت و چاك نەبێتەوە، بۆیە دەبێت بکوژرێت و لە سێدارە بدرێت، لە بوونـدا ڕەش بکرێتـەوە، بـە مانایـەکیتر ئـەو بوونـەوەرە هاوچەشنی شوێنێکی جەستەیە کە تووشی شێرپەنجە بووە، دەبێت ببڕدرێت و لە جەستەی گشتی بکرێتەوە و فڕێ بدرێت، بەڵام دواتر ئەم ئایدیایە لە توندوتیژی و تۆڵەسەندنەوە بۆ چـاککردن گـۆڕا، سـەرەتای ئـەم گۆڕانکارییـەش بـە هـۆی سەرهەڵدانی بزوتنەوەی کیوکێرس "Quakers" لە هەرێمی پەنسلڤانیای وڵاتی ئەمریکا لە ساڵی ١٧٨٢ بوو، کە داوای دەکرد بەندیخانە بکرێتە شوێنی کار، دواتر لە نیوەی یەکەمی سەدەی (١٩) کەنیسە بانگەشەی لادانی سزای کرد و داوای کرد پەیڕەوی لە چاککردنەوەی بەندکراو بکرێت، هەر لەم سەرووبەرەشدا ئەم بیرۆکەیە چووە نێو بورای ئەدەب و فیکر و ڕۆشنبیرییەوە، بە تایبەتی لەلایەن ڕۆماننووسی فەرەنسی (ڤیکتۆر هۆگۆ) بە ڕاشکاوانە بینرا، ئەو لە ساڵی ١٨٢٨ ڕۆمانێکی لەسەر ئەم دیاردەیە بە ناوی (دوا ڕۆژی مەحکومێك) نووسی، تیایدا بە ئاشکرا دژایەتی حوکمی لە سێدارەدانی تاوانکاری دەکرد و داوای دەکرد ئەو سزایە نەمێنێت. دوای ساڵی ١٨٧٠ بیرۆکەی چاکسازی زیاتر بڵاوبۆوە، چونکە لەو

ساڵەدا (چارلس لۆکاس) (تیۆرەی گرتن)ی دانا، ئەم تیۆرەیە لەسەر بنەمای "مرۆڤ بۆچی تاوان دەکات" بوو. لە ساڵی ١٨٧٦ لە نیۆیۆرك کۆنگرەی سنستانی بەسترا، لەم کۆنگرەیەدا کۆمەڵێك بنەما و پرنسیپ داندرا بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ تاوانکاران، دوای ئەمە (فیلیپۆ گراماتیکا)ی پرۆفیسۆر (تیۆری گراماتیکا - بزووتنەوەی داکۆکی کۆمەڵایەتی)ی دانا، میتۆدی ئەم بزوتنەوەیە بریتییە لە "هەڵوەشاندنەوەی یاسای سزاکان و دانانی یاسای داکۆکیکردنی کۆمەڵایەتی لە جێگەی"، فیلیپۆ ئەم تیۆرەی لە ساڵی ١٩٤٧ لە کتێبی (بنەماکانی داکۆکیکردنی کۆمەڵایەتی) بڵاوکردۆتەوە، یەکێك لە تێزەکانی فیلیپۆ ئەوەیە "لە جیاتی سزا سەر لە نوێ ڕاهاتنەوەی تاکەکەسی دژ بە کۆمەڵگا"، ئەمەش بە گرتنەبەری ڕێوشوێنی کۆمەڵایەتی پێویست، بە پشتبەستن بە توێژینەوەی زانستی ئەزموونگەری بەربڵاو و گشتگیر، هەموو ئەمانە پەیوەستن بەو بزاڤە چاکسازییەی کەوا لەم سەردەمە سەریهەڵداو خۆیان بەسەر واقیعی ژیانی کۆمەڵایەتی سەپاند.

هەر چەندە لە سەرەتادا ئایدیای چاککردنی تاوانبار گفتوگۆی زۆری لەسەر هەبوو، بەڵام لەبەرئەوەی ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لە وڵاتاندا لایەنگرانی ئەم بیرۆکەیە ڕووی لە زیادبوون دەکرد، بۆیە چاککردن بوو بە ئەرکێکی سەرەکی بەندینخانەکان، لە دەرەنجامی ئەمەشدا چەند دامەزراوێکی

چاکسازی دەرکەوتن، لەوانە ئەلمێرای، ئێرلەندی، بورستاڵی...هتد.

* * * *

لە سێدارەن جۆرێکی سزادانی مرۆڤە، ئامانج لێیەوە کوشتن و لەناودانی ئەو مرۆڤەیە کە لەبەر هەر هۆیەك و بە هەر پێوەرێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی لە شوێنێکاتێکی دیاریکراودا بە تاوانکار لە قەڵەم دەدرێت. لە ئاستی کردەییدا میکانیزمی لە سێدارەدان بریتییە لە سێ داری بەیەکبەستراو لە شێوەی چوارچێوەی دەرگای ژوورێك، پەتێك لە ناوەڕاستی داری سەرەوە شۆڕبۆتەوە خوارەوە، لە شوێنێك دادەنرێت کە ژێرەکەی پانتاییەك لە بۆشایی تێدا بێت بۆ پڕاکتیزەکردنی کردەکە، ئەو پەتە ملی تاوانکاری پێدەبەسترێت و پێیدەوترێت (گرێی لە سێدارەدان)، دوای ئەوەی تاوانکار دەبردرێتە شوێنی مەبەست، ئەو پەتەی دەخرێت مل، چاوی دەبەسترێت، ئینجا فرێدەدرێتە خوارەوە (پانتاییە بۆشاییەکە)، بۆماوەیەکی دیاریکراو تاوانکار گیان لە دەست دەدات.

لە سێدارەدان یەکێکە لە کۆنترین سزا کە لە بەرامبەر تاوانکار پەیڕەو دەکرێت، هەر چەندە لە پێش ئەمەدا لە زۆرێك کۆمەڵگاکاندا (بە تایبەتی لە کۆمەڵگا ئایینی و تۆتالیتێر و دیکتاتۆرەکاندا) سزادانی ملپەڕاندن و جیاکردنەوەی کەللەسەر لە جەستەی تاوانکار بوونی هەبووە، بەپێی هەندێك سەرچاوە

لە سەردەمی نوێدا یەکەم پرۆسەی لە سێدارەدان لە ساڵی ١٠٧٦ لە بەریتانیا سەردەمی (شاولیەم) بە تۆمەتی خیانەتکاریی گەورە لە دژی کەسێك بە ناوی (ولیلسیوف) پراکتیزەکراوە. دواتر ئەم جۆرە سزادانە زیاتر پەرەی سەندووە و زۆر لە کۆمەڵگاکان پەیرەویان لێکردووە.

لە سێدارەدان توندترین جۆری سزادانە، چونکە مافی ژیان لە تاوانکار دەسەنێتەوە، ئەمەش دەمانخاتە بەردەم پرسیارێکی ئەخلاقی، ئەویش ئایا مرۆڤ بۆی هەیە مافی ژیان لە مرۆڤ بسەنێتەوە؟

ئەم جۆری ڕەفتارکردنە لەگەڵ تاوانکار پەیوەستە بە ئاستی پێشکەوتنی کۆمەڵگا و بونیادی کۆمەڵایەتی و سیستەمە کۆمەڵایەتی و سیاسی و یاساییەکەی، ئەمجۆرە سزادانە تاوەکو ئەمڕۆ لە هەندێك کۆمەڵگادا پەیڕەو دەکرێت، بەڵام لە هەندێکیش (بە تایبەتی ئەوروپییەکان) پەیڕەو ناکرێت، سەپاندنی سزای لە سێدارەدان ناکۆکی خستۆتە نێوان پسپۆڕانی ئەم بوارە، لەمبارەیەوە دوو بۆچوونی پێچەوانە هەیە، یەکێك لەگەڵ و ئەویتر لە دژیەتی، ئەوانەی لەگەڵ سەپاندنیدان پێیانوایە کاریگەرترین سزایە بۆ نەهێشتنی مەترسی لەسەر سیستەمی کۆمەڵایەتی و تاکە ڕێگایەکە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی تاوانی ترسناك و تاوانکاری پڕ مەترسی کە چاککردن هیچ سوودێکی لێناکەوێتەوە لەگەڵیاندا. ئەوانەی لە

دژیــدان بــە ســزایەکی نــاڕەوای دادەنــێن، چــونکە هــەموو دەروازەیەك لەبەردەم چاککردنی تاوانکار دادەخات، ئەمەش دژ بە ئامانجەکانی سزای تاوانە لە سیستەمی کۆمەڵایەتیدا و هیچ سوودێك بە تاك ناگەیەنێت. هەر بۆیە ئەوان پرسیارێکی جیدی دەکەن، ئەویش ئایا سزای لە سێدارەدان توانیوویەتی ڕەفتاری تاوانکاری بنبڕ بکات؟ توانیوویەتی کۆمەڵگایەکی دوور لە تاوان بخولقێنێت؟ ئەم جۆری سزادانە هەر تەنها ئەوە نییە کە بە شێوەیەکی ڕاستەوخو تاوانکار دەکوژێت، بەڵکو لەگەڵ ئەودا بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ کۆمەڵێك کەسی چواردەوری دەکوژێت، بــۆ نموونــە لەلایــەنی ئابوورییــەوە، ئەگــەر تاوانکــار ژیــانی خێزانێکی لەسەر بێت، ئەوا بێگومان ئەو خێزانە شپرزە دەبێت و هەڵدەوەشــێتەوە، لــە دەرەنجــامی ئــەوەدا دەیــان دیــاردەی نێکــەتیڤ و کێــشەی کۆمەڵایــەتی دروســت دەبێــت. هــەروەها لەلایــەنی مەعنــەوی و ناوبــانگی کۆمەڵایەتییــەوە کەســانی چواردەور و نزیکی تاوانکار تووشی ناوزڕانێکی زۆر دەبن، بە تایبەتی لە کۆمەڵگا دواکەوتوو و مەعریفە لاوازەکان، ئەوەش کێشەی دەروونـی و کۆمەڵایەتی جیاجیایان بۆ دەخولقێنێت، لەوانەیە جگە لەمە چەندین دەرەنجامی خراپتری هەبێت کە دەشـێت لـە مانـەوەی تاوانکـار و هەوڵـدان بـۆ چـاککردنەوەی هیچیان ڕوونەدەن. لێرەوە ئەگەر تاوانکار قوربانی ڕاستەوخۆی ســزاکە بێــت، ئــەوا کەســانی نزیکــی تاوانکــار قوربــانی

ناڕاستەوخۆن، بە تایبەتی ئەگەر ئاستی هۆشیاری کۆمەڵگاکە نزم بێت. (ئەم قسەیە بۆ پرسی شێخ زاناش ڕاستە)

*　　　*　　　*　　　*

ئاستێکیتری ئەو پرسە (گرووپی شێخ زانا و لە سێدارەدان) ئەوەیە ئەگەر لە کایەی سیاسی و یاساییدا بڕوا بە لە سێدارەدانی مرۆڤ هەیە، ئەوا لە کۆمەڵناسیدا بڕوا بە چاکسازی هەیە، واتا ئەگەر لە کایەی سیاسیدا سزای تاوانبار لە سێدارەدان و کوشتن و لەناودانی، سزایەکی مومکین و ڕەوا بێت، ئەوا لە کۆمەڵناسیدا ئەوە کوفرێکی گەورەیە، لە کۆمەڵناسیدا مرۆڤ هەرچەند تاوانکاریش بێت، دەبێت ئیش لەسەر چاککردنەوەی بکرێت، دووبارە ئامادە بکرێتەوە و بگەڕێندرێتەوە ناو کۆمەڵگا، واتا بە کۆمەڵایەتی بکرێتەوە، هەر بۆیە دەزگا سزادەریەکانی کایەی سیاسی، لە کایەی کۆمەڵناسیدا بۆ دەزگای چاکسازی گۆڕاوە.

ئایا نەدەکرا ئەندامانی گرووپی (شێخ زانا) قەدەرێکیتریان هەبووایە جیاواز لە سێدارەدان؟ پێموایە ئەندامانی ئەو گرووپە دەکرا لە سێدارە نەدرێن، قەدەری لەناودان و مەرگیان پێنەبەخشرێت، بەڵکو چاک و بە کۆمەڵایەتی بکرێنەوە، دەزانم هەناسەی هەندێک کەس بەو قسەیە سوار دەبێت و پێیوایە چاکبوونەوەی ئەو کەسانە ئەستەمە، بەڵام ئەو بیرکردنەوەیە

ناڕاستە، چونکە بە لایەنی کەم بواری ئەوە نەدراوە هەوڵبدرێت بۆ چاککردنەویان، ئەزموونی ئەوەش نەکراوە، چونکە تۆ کاتێك دەتوانیت ئەو حوکمە بدەیت ئەگەر بواری چاککردنەوەت ڕەخساند بێت و ئەزموونت کردبێت و دەرەنجامەکەشت دەست کەوتبێت، بۆیە ئەوەی پێیوایە ناکرێت ئەوانە چاك ببنەوە، دەبێت پێمان بڵێت بۆچی ناکرێت؟ دەبێت بڵێت بەپێی کامە پێوەر و لە دەرەنجامی کامە توێژینەوە گەیشتە ئەو باوەڕ و بیرکردنەوەیە؟

واتێدەگەم چۆن دەکرێت مرۆڤێك لە ڕێگای پڕۆسەی مەعریفی جۆراوجۆر و پڕۆسەی مێشك شووشتنەوە، وا لێبکرێت ڕەفتاری دوژمنکارانە و ناکۆمەڵایەتییانە لە کۆمەڵگادا بنوێنێت، چۆن دەکرێت جۆرێك لە ڕەفتار و بەهای ناهیومانی و ناکۆمەڵایەتی لەلایەن مرۆڤێکدا بە بەها بکرێت و هەڕمێنی بۆ پەیدا بکرێت، ئاواش پێچەوانەکەی ڕاستە، واتا دەشێت ئیش لەسەر چاکبوونەوەی ئەو گرووپە مرۆڤە بکرێت.

ئەندامانی ئەو گرووپە بوونەوەرێکی بەدەر لە مرۆڤ نین، ئەمانە ئەگەری چاکبوونەوەیان موستەحیل نییە، دەشکرا ئیش لەسەر چاککردنەوەیان بکرێت، بەڵام بە بەرنامەی زانستی و بە توێژینەوەکردنی بەردەوامی ئەو کەسانە، دەبوایە ئەو کەسانە توێژینەوەیان لەسەر بکرێت، دەبوایە بکرابانە بابەتی توێژینەوە لەسەرکردن، تاوەکو لە ڕێگایەوە کۆی ئەو پرسانە بزانرێت کە

بەشـــداره لـــە دروســـتبوونیان، نـــەك دووربخرێنـــەوە لـــە توێژینەوەکردنی توێژەرانی بواری کۆمەڵناسی و دەروونناسی، نـەك بـە هـیچ شـێوەیەك بـوار نـەدرێت ڕاگەیانـدنکاری بێلایـەن و توێژەری کۆمەلایـەتی و دەروونـی کـاری زانسـتی خۆیـان لەسـەر ئەم گرووپە بکەن.

*　　*　　*　　*

دەبێـت ئـەو ڕاسـتییە بـزانین گرووپـی زانـا دروسـتکراو و هـەڵهێنجراوی واقیعـی کۆمەلایـەتی ئـەو کۆمەڵگایـەن، لـە نـاو ئەتمۆسـفێری ئـەو کۆمەڵگایـە ژیـاون، ئـەو بونیـاد و بارودۆخـە کۆمەلایەتییە دروستیکردوون، بە خەلات لە هیچ هەسارەیەکەوە بۆمان نەهاتووە، با کۆمەڵگای کوردی لێبێبەری نەکەین، چونکە واقیعـی ژیـان لـە کۆمـەڵگای کـوردی واقیعێکـی توندوتیـژە و مرۆڤی توندوتیژیش بەرهەم دەهێنێت، مومکینە کەسانی لەوە خراپتریشی دروستکردووە، بەلام لەبەرئەوەی بە شێوەیەك لە شـــێوەکان پیـــاوی حزبـــە شـــەڕکارەکان و دەزگـــا جاسوسییەکانیەتی، قسەیان لەگەڵ نەکردووە و بەو شێوەیەش فەزحیان نەکردووە و حوکمیان نەداوە. ئەگـەرنا با بگەڕێینـەوە بۆ سەرەتای شەڕی خۆکوژی، بزانێن چەندین گرووپی لـەمجۆرە سـەر بـە پـارتی و یـەکێتی هـەبوون، ئەمانـە بـە ئاشـکرا و بـە عەنتـەری لـە پـێش چـاوی خـەڵك تـاوانی ڕێکخراویـان دەکـرد، دەستدرێژیان دەکردە سەر ماڵ و حورمەت و کەسایەتی خـەڵك،

ئەم گرووپانەش ئاشکران و زۆربەی خەڵکی ئەو شارە دەزانن کێن (بێئەوەی ئاماژە بۆ ناوی کەسیان بکەین)، با ئەوەش لە بیر نەکەین زۆربەی ئەو سەرکردە سیاسییانە و ئەو بەرپرسە گەورانەی کە ئەمڕۆ لە کایەی سیاسی کوردیدا دیارن، ڕۆڵ دەگێڕن و پێگەی سیاسی و ئیداری بەرزیان هەیە، باسی دادپەروەری کۆمەڵایەتی و چاکە و پیاوەتی و بەهای مرۆڤایەتی دەکەن، ئەوا تاوانکاری بردوویانەتە ئەو شوێنە، مێژووی ئەو بەرپرسانە مێژووی تاوانکارییە، ئەی ئەو بەرپرسانە بە چی بەناوبانگبوون؟ کامەیە ئیشە باشەکانیان؟ هەندێکیان بەوەی دەستی دەچووە کەلوپەل و مومتەلەکاتی خەڵکی کۆمەڵگاکەی و ئاودیوی وڵاتانی دەکرد، هەندێك دەستی بەسەر گومرگەکان دەگرت، هەندێك جەلادەکانیان لە سەحرا و ئاقارەکان خەڵکیان دەکوشت، هەندێك دەچوونە سەر ماڵە پارەدارەکان و سەرانەیان لێدەسەندن، ئەوە جگە لەوانەی لە گۆڕەپانەکان و لە کوشتارگەکاندا سەدان ڕۆڵە و گەنجی ئەو وڵاتەیان دەکوشت، هەندێك....هتد، باشە ئەی ئەمانە چین، ناوی چیان لێبنێین؟ مێژووی کەم سەرکردەی کورد هەیە کوشتن و تاوانکاری تێدا نەبێت، لێرەدا پرسیارێکی گرنگ سەرهەڵدەدات، ئەویش بۆچی ئاساییە بەرپرس و سەرکردەگەلێك لە زەمەنێکدا تاوانکار بووبن و دواتر بتوانن کەسێکی ئیداری و پۆزەتیڤ بن لە ناو کۆمەڵگا، ئەی بۆچی بۆ تاوانکارەکانی گرووپی زانا ناڕاستە و ئەستەمە

بـە کۆمەڵایـەتی و چـاك ببنــەوە؟ پێموایـە دەکـرا قـەدەری ئـەو گرووپــە تاوانکــارە قــەدەرێکیتر بووایــە، نــەك کوشــتن و لــە سێدارەدان.

بەشێکی زۆر لەسەرکردە و بەرپرسەکانی کۆمەڵگای ئێمە لەسـەردەمی جیاجیـادا خیانـەتیان کـردووە، زۆرێـك لەوانـە بـە هـۆی کـردە خیانەتکارییەکـەی دەسـتی هـەبووە لـە کوشـتنی مرۆڤگـەلێك لــەو وڵاتــە، زۆرێــك لــەوان دەســتی هــەبووە لــە قورپەسەرکردن و ماڵکاولکردنی ژمارەیەکی زۆری خەڵك، هەر لە دەیـەی (٦٠)کـانی سـەردەی ڕابـردوو تـاوەکو شـەڕی خۆکـوژی کۆتـایی سـەدەکە، تـا ئـەو سـەردەمەی ئێسـتا سـەدان نموونـەی خیانــەتکاری بــەرپرس و ســەرکردەکان دەبیــنین، هــەر لــە کوشتنەوە بیگرە تاوەکو دزی و گەندەڵی، باشـە خێـرە دەکرێـت ئەمانـە لـە خیانـەت پـاك ببنـەوە و ببن بـە شۆڕشـگێر، لـە دزی و گەنـدەڵی چـاك ببنـەوە و ببن بـە کەسـێکی ئیـداری ئـەکتیڤ و دەستپاك، ئەی بۆچی بۆ گرووپی زانـا ناڕاسـتە و ئەسـتەمە بـە کۆمەڵایـەتی و چـاك ببنـەوە؟ ئەمـە گـەورەترین دووفاقیەتـە لـە پێوەر، لە قیەم، لە ڕەفتار و هەڵسوکەوت.

*   *   *   *

بڕیای لە سێدارەدانی ئەو گرووپە بڕیارێکی سیاسییانەی ئەبستراکتەرە، ئەو بڕیارە هێنـدەی سیاسییە، هێنـدەی مـەهامی سیاسـییانەی لـە پشـتەوەیە، ئەوەنـدە دادوەری نییـە، ئەوەنـدە

مەهامی دادوەریانەی لە پشتەوە نییە، ئەمەش هەڵەیەکی گەورەیە، چونکە نابێت بڕیاری دامەزراوە دادوەرییەکان لە ژێر کاریگەری دەسەڵاتداران و سیاسەتکاران دابێت، چونکە لەمەدا سیاسەتکاران بە گوێرەی دنیابینی و خواست و بەرژەوەندی سیاسییانەی خۆیان، بڕیاری دادوەرانە بەسەر نەیارانیان دەردەکەن و بەرگی دادوەریانەی لەبەر دەکەن، واتا دامەزراوە و بڕیاری دادوەری لەلایەن سیاسەتکاران و دەسەڵاتداران بۆ مەبەستی سیاسی خواستراو بەکاردەهێنرێت. ئەمەش سیستەمی دادوەری دەخاتە بەردەم پرسیار بەوەی ئایا سیستەمێکی تەندروستە؟ ئایا لە ئاستی چاوەڕوانی هاوڵاتیدا؟ ئایا ئامرازێکە بە دەست دەسەڵات و مەهامی تایبەتی پێ جێبەجێ دەکرێت، یاخود سیستەمێکە بۆ دادپەروەریکردن لە نێوان هاوڵاتیان و هێنانە ئارای دادپەروەری کۆمەڵایەتی و سیاسی لە کۆمەڵگا؟

ئەمە لەلایەك و لەلایەکیتردا بڕیاری لە سێدارەدانی ئەو گرووپە، سەندنەوەی چانسی چاکبوونەوەیە لێیان، سەندنەوەی بوارە لە مرۆڤگەلێك کە دەشێت بە کۆمەڵایەتی بکرێنەوە، لە هەمانکاتدا سەندنەوەی چانسی ئیشکردنی توێژەری کۆمەڵایەتییە، ڕێگانەدانە بە توێژەری کۆمەڵایەتی بۆ بینینی ڕۆڵی کارکردی خۆی، ئەمەش مانای مۆنۆپۆلکردنی کایەی سیاسی و دامەزراوەکانیەتی، بەسەر کایەی کۆمەڵایەتی و

دامەزراوەکانی، کەواتە ئێمە لەبەردەم ژیانێکداین کە سیستەمی سیاسی بە ویستی خۆی دنیاکەی بەڕێوە دەبات، ڕێگا نادات هیچ سیستەمێکیتر ڕۆڵی کاریگەری هەبێت و مەهامەکانی بەرجەستە بکات، ڕێگا نادات هیچ سیستەمێك چاودێری بکات، قسە لە حوکمەکانی بکات، کاتێك سیستەمێکیش بەسەر کۆی سیستەمە کۆمەڵایەتیەکانیتر دەسەپێنرێت، ئەوا ژیانی ئەو کۆمەڵگایە دەکەوێتە بەردەم ڕەحمەتی فەلسەفە و سیستەمی سیاسی و دنیابینی سیاسەتکاران و ئەجندای پارتە سیاسییەکانی ئەو وڵاتە، لێرەوە ئەگەر کۆمەڵگا خاوەنی ئەو سیستەمە سیاسی و ئەو دنیابینی سیاسەتمەدار و ئەجندای پارتە سیاسییانە بێت، ئەوا دەبێت بزانین کە ژیانی مەدەنیانەی مرۆڤەکانی لە مەترسیدایە، لە کۆمەڵگای ئێمەدا هێندەی ژیانی مەدەنیانە لە مەترسیدایە، هیچ شتێك لە مەترسیدا نییە، ئەوەش فەلجی فەلسەفە و سیستەمی سیاسی و دنیابینی سیاسەتکاران و ئەجندای پارتە سیاسییەکان نمایش دەکات، ئەوان با هەر باسی کۆمەڵگایەکی مۆدێرن بکەن، کە پڕیەتی لە ئازادی تاك و مافی مرۆڤ و سەروەری یاسا، دواجار ئەو قسانە تەنها بۆ ماسك و خۆجوانکردنە، بۆ خۆ ڕازاندنەوەیە، ئەگەرنا بەکارخستنەوەی بڕیاری لە سێدارەدان تەنها لە سیستەمە سیاسییەکانی لە شێوەی ڕژێمی دیکتاتۆر و شۆڤینیست و ڕاسیستەکانی سەردەمە جیاوازەکانی ژیان بوونی هەیە، ئەو

سیستەمە سیاسییانەی کە مرۆڤ بێبەهاترین بوونەوەرە لەلایاندا، بۆیە ئەم بڕیارە سیستەمی سیاسی کۆمەڵگای ئێمە بە سیستەمێکی دیکتاتۆر و تۆتالیتێر نمایش دەکات، ئەمەش نێگەتیڤیەتی ئەو بڕیارە پیشان دەدات.

* * * *

ئاستی سێیەم: دروستکردنی جەلاد

ئاستێکیتری ئەو بڕیارە خۆبەخۆ دروستکردنی جەلادە، چونکە بۆ پڕاکتیزەکردنی ئەو بڕیارە پێویست بە کاراکتەرە، ئەو کاراکتەرەش ڕۆڵی جەلاد دەبینێت، بەڵام جەلاد چییە؟ وەزیفەی کۆمەڵایەتی جەلاد چییە؟ داخۆ ئەو وەزیفەیە چ جۆرە مرۆڤێک دەخوازێت، یا بە مانایەکیتر دەبێت تایبەتمەندی و خەسڵەتەکانی ئەو مرۆڤە چی بێت؟.

جەلاد چەمکێکە کە ئاماژە بۆ کاراکتەرێك دەکات کە لە پرۆسەیەکدا ئەرکێك دەگێڕێت، ئەویش پرۆسەی سزادانی مرۆڤێکە کە حکومدراوە، لە زۆرترین باردا پرۆسەی کوشتنی ئەو مرۆڤەیە کە لەلایەن دەسەڵاتداران و سیستەمی یاساییەوە حکومی لەناودان و لە سێدارەدانی دراوە، جەلاد ئەو کاراکتەرەیە کە هەر دوو پێکهاتە پێکهێنەرە گرنگەکەی (ڕۆح و جەستە) مرۆڤێك لێکجیا دەکاتەوە، کاراکتەرێکە لە چەند چرکەساتێکدا مرۆڤێك لە ژیان دیلیت دەکات، کەواتە جەلاد ئەو

کەسـەیە کـە کەسـێکیتر لـەناو دەدات و لـە بوونـدا نـەفی دەکـات. جەلاد ئەو کەسەیە کە لەگەڵ کوشتن و کارەسات دەژییێت، ژیانی خـۆی لەسـەر کەللەسـەری کەسـانیتر بینـا دەکـات، مـاڵی خـۆی لەسـەر خـوێنی کەسـانیتر بونیـاد دەنێـت، بـە مانایـەکیتر بـە کوشـتنی کەسـانیتر ئـەو دەژییێـت، بـە لـەناودانی کەسـانیتر ئـەو درێژە بە ژیانی خۆی دەدات.

*　　　*　　　*　　　*

لەبەرئەوەی جەلاد دەبێت کەسێك لەناو بدات، بۆیـە بـوونی جـەلاد پـەیوەسـتە بـە بـوونی قوربانی، کەواتـە بۆ ئـەوەی جـەلاد هەبێت، دەبێت قوربانی هەبێت، هەر بۆیە جـەلاد و قوربـانی دوو جەمسـەری تـەواوکـەری پرۆسـەکەن. چـەمکی جـەلاد و قوربـانی لەگـــەڵ بەسەرچـــوونی زەمەنـــدا شـــێوازی جیـــاوازی بـــەخۆوە گرتووە، چۆن جـەلادی جیاواز هەیـە، ئـەوا قوربانی جیـاوازیش هەیــە. دەشــێت کەســی لــەناودراو تاوانکــار بێــت و بــەپێی حوکمەکانی سیستەمی کۆمەڵایەتی یـا سیاسـی یـا ئاییـنی سـزا بدرێت، هەروەها دەشێت قوربانی بێت. لـە مێـژووی نووسـراوی مرۆڤایەتیدا چـەندین کـەس دەدۆزینـەوە کە بوونەتـە قوربـانی و لـە سـێدارە دراون، زۆر شۆڕشـگێڕ هەیـە بـەرگی خیانـەتکاریان لەبەرکردوون و سزایانداون، مـەرج نییـە ئەوانـە تاوانبـار بـووبن، بـــەڵکو تـــەنها نـــەیاری دەســـەڵات و سیـــستەمی سیاســـی و کۆمەڵایەتی و شێوازی حوکمکردنی کۆمەڵگا بوون.

وەزیفەی جەلاد سزادان و ئازاردانی ئەو کەسەیە (تاوانکار یـا قوربـانی) کـە لـە ژێـر دەسـتیدایە، ئـەو لـە سـاتەوەختی بڕاکسیس (موممارەسە)کردنی ئەرکەکەی جگە لە ئازاردانی ئەو کەسە هیچیتری لە خەیاڵدا نییە، ئەو وەکو هەر کەسێکیتری ناو کۆمەڵگا پەیڕەوی لە پڕاکتیزەکردنی ئەرکی سەرشانی دەکات، کردەیـەك بـە ئـەنجام دەگەیـەنێت لـە نـاو دیاردەیـەکی کۆمەڵایەتیـدا، لـەلای جـەلاد گـرنگ نییـە ئـەو کەسـەی لـە ژێـر دەسـتییەتی و سـزای دەدات تاوانکـارە یـا قوربـانی، چـون ئـەو کەسێکە وەزیفەی ئامێرێکی بێهەست دەبینێت، ئەو بیرناکاتەوە لـەو کێـشەیە، پێویستیـشی پـێ نییـە، چـونکە سروشـتی ئەرکەکەی ئەوەیە کە تەنها کردەوە بە ئەنجام بگەیـەنێت، تـەنها فەرمان جێبەجێ بکات، نەوەکو بیر بکاتەوە لەوەی دەیکات، بیر بکاتـەوە لـەوەی دەرەنجامی ئـەو کردەیـەی چییە، ئەگـەر بیریـش بکاتـەوە تـەنها لەوەیـە کـە چـۆن حـوکمی دراو لەسـەر کەسـەکە پڕاکتیـزە بکـات، ئـەوەش یەکێکـە لـە تایبەتمەندییـەکانی کاراکتەری جەلاد.

*   *   *   *

جـەلاد کێـشەیەکی گـەورەی لەگـەڵ ویژدانـدا هەیـە، ئـەو پەیوەندی لەگەڵ ویژداندا زۆر ناخۆشە، تاسەر ئێسقان ناتەبایە لەگەڵیدا، لە شەڕێکی دەستەویەخەدایە لەگەڵیدا، تا ئـەو کاتـەی بتوانێـت ویـژدان فـەرامۆش بکـات، ئـەوا دەتوانێـت بـێ

خۆسەرکۆنەکردن و ئازار چەشتن ساتەکانی تەمەنی بەسەر ببات، بەڵام کاتێك ویژدان لێی بە دەنگ دێت، ئیدی خۆی سەرکۆنە دەکات، لەمەدا تووشی کێشەی دەروونی دەبێت، کەم جەلاد هەیە کێشەی دەروونی نەبێت، کەم جەلاد هەیە بەبێ خۆسەرگەرمکردن بتوانێت ساتەکانی تەمەنی بژیێت، جەلاد شەوانە بۆ نووستن، بۆ لە بیرچوونەوەی ڕووداوەکان، بۆ فەرامۆشکردنی کارەساتەکان، پڕ دەداتە ماددەی بێهۆشکەر، ئەوەندەی جەلاد ماددەی بێهۆشکەری پێویستە، هیچ بوونەوەرێکیتر پێویستی نییە.

جەلاد ژیانێك دەژییێت لەوە ناچێت هیچ بوونەوەرێك ئیرەیی پێ ببات، بۆ سەلماندنی ئەو قسەیە جەلادێکی مەغریبی دەڵێت "کابوسم هەیە، خەوم شێواوە، بەردەوام ژانە سەرم هەیە، هەست بە نامۆیی دەکەم، هەست بە زەلیلی و دڵەڕاوکێ دەکەم، وا هەست دەکەم کۆمەڵگا منی فرێداوە، بەردەوام خۆم بە ڕووتی دەبینم، وا هەست دەکەم دەمەوێ بناغەیماڵەکەم لەسەر کەللەسەری مرۆڤەکاندا بونیادبنێم، جا ئەوندەی خۆڵیان بەسەردا دەکەم، ئەوان دووبارە دەردەکەونەوە، لە خەو ڕادەبم و هاوار دەکەم، ئارەق هەموو گیانمی داگرتووە"، لەم دانپیانانەدا بۆمان دەردەکەوێت کە جەلاد چ ژیانێك دەژییێت.

با لە چەند چرکەساتێکی کورت و بە خەیاڵ خۆمان بکەینە شوێنی جەلادەکان، با ڕۆڵی جەلاد ببینین، چەند ئەستەمە

هـەزمکردنی دیمـەنێك کـە تێیـدا تـۆ بـە تـەنها پەنجـەنان بـە کارەبایـــەك، یـــاخود پەنجـــەنان بـــە پەلاپیتکـــەی تفـــەنگێك، مـرۆڤێکیتر لـە ژیـان دیلیتکـەیت، چـەند ئەسـتەمە مرۆڤێـك بـە جوولەیەکی جەستەیی تۆ لە چرکەساتێکی دیاریکراودا لە ژیان نـەفی بێتـەوە، ببێتـە کاراکتـەرێکی نێـو یـادەوەری مرۆڤـەکانی دەوروبەری خۆی. بە لەقەیەکی تۆ لە کورسییەك مرۆڤێك بکەیتە ناو دەفتەری یادەوەرییەکانی دەوروبەر و کەسە نزیکەکانی.

* * * *

لـە مێـژووی مرۆڤایەتیـدا هـەزاران جـەلاد بـوونی هەیـە، هـەروەك سـەدان شـێواز و تـەنکیکی کـاری جەلادیانـەش بـوونی هەیـــە، لەگـــەڵ بەسەرچـــوونی زەمەنـــدا کـــاری جەلادییانـــە و تەکنیکی سزادان گەشەیسەندووە، ئەمەش بەپێی بیرکردنەوەی بـاوی کۆمـەڵگاکان بـووە، لـە سـەرەتادا هەنـدێکجار پەلـەکان (دەسـت و قـاچ)ی کەسـی سـزادراویان لـە دوو یـا چـوار ولاخـی جیـاواز بەســتاوەتەوە و بــە ئاراســتەی پێــچەوانەی یــەکتر ڕایانکێشاون، تـاوەکو جەستـەی لەبەریـەکتر دەردێت، (بـۆ ئەمـە سەیری کۆنترۆڵ و سزای میشێل فۆکۆ بکە).

هەندێکجار لە پێش چاوی خەڵك بە تـەور لەسـەر مەقسەڵە سـەری تاوانکـار یـا قوربانییـان پەڕانـدووە و لـە جەسـتەیان جیاکردۆتەوە، بۆ ئەمە دەتوانین بڕینی سەری (چارڵسی یەکەم و ماری شاژنی سکۆتلەندا) بە نموونـە لـە پاڵ سـەدان نموونـەی

دیکــە لــەو بــوارەدا بهێنینــەوە، ئــەم تەکنیکــە وردە وردە پەرەیـسەند، تـا گەیـشتۆتە ئـەوەی بـە (ژەهـر، چـەك، دەرزی، کارەبا...هتـد) ڕۆح لـە جەسـتەی کەسـەکە دەرکـەن و بیکـوژن، هــەموو ئەمانــە مانــای ئەوەیــە بــەردەوام ئــامێر و تــەکنیکی ســزادانی تاوانکــار یــا قوربــانی لــە گۆڕانــدا بــووە و لەگــەڵ بەرەوپێشـچوونی کۆمــەڵگا ئـەوانیش گۆڕانکارییـان بەســەردا هاتووە.

*　　　*　　　*　　　*

لە کۆندا هەمیشە ئەو کەسە دەکرا جەلاد کە جەستەیەکی پتـەو و بـەهێزی هەبوایـە، چـونکە ئـەم وەزیفەیـە پێویـستی بـەم تایبەتمەندییــە هــەبوو، بــەڵام لەگــەڵ گەشەســەندنی ئــامێری تەکنۆلۆژی و تەکنیکی لـەناودانی (تاوانبار یا قوربانی)، ئیدی پێویست بەو تایبەتمەندییە ناکات، ئیدی گرنگ نییە جەلاد لـە ڕووی جەسـتەییەوە بـەهێزە یـا بێهێـز، قەڵـەوە یـا لاواز، بـەڵکو گرنگە فەرمانەکان جێبـەجێ بکات و تایبەتمەندیـەکانیتری تێدا بێت.

*　　　*　　　*　　　*

لـە مێـژووی ژیـانی مرۆییـدا جـەلاد شـێوازی جۆراوجـۆری بەخۆوەگرتووە، کاراکتـەرێك هەیـە بە شـێوەیەکی فـەرمی بـەڵام بـەنهێنی (لەبـەر هەنـدێك ئیعتبـارات) وەزیفـەی جـەلادە، ئەمـە

جەلادی دەسەڵاتە و بە بڕیاری لەسەرووی خۆیەوە بڕاکسیسی ئەرکەکەی دەکات، بەڵام جەلادی نادیار هەیە، جەلاد هەیە بە فەرمی ئەو ئەرکەی نییە، کەچی بڕاکسیسی ئەرکی جەلادییانە دەکات، لە نێو خێزانەکانی کۆمەڵگا پیاوسالارەکان (کورد بە نموونە)، بەردەوام پیاو جەلادە بەسەر ژن و منداڵەکانی، هەرچەند ئەم جەلادبوونەی پیاو بە فەرمی نییە، بەڵام ئاستێکی زۆر قووڵی هەیە و پانتاییەکی فراوانی لە ژیانی خێزان و ئەندامەکان داگیرکردووە، چاوسوورکردنەوە و سوکایەتیکردن و لێدان و ئەتککردن و کوشتنی ڕەگەزی مێ (ژن و کچ) بە دەست پیاو (کە بە ژمارە نایەت)، دیارترین نموونەی جەلادبوونی پیاو لە کۆمەڵگای پاتریارکی دەسەڵاتگەرا نمایش دەکات. ئەمەش جۆرێکی نادیاری جەلادە لە نێو کۆمەڵگا کە لە ژمارە نایەن و زۆرن.

*　　　*　　　*　　　*

وا ڕاهاتووین کە جەلاد تەنها کەسێك بێت و سزا یا ئازاری کەسێکیتر بدات، بەڵام لە ڕاستیدا دەشێت جەلاد خۆی لەسەر شێوازی گرووپ و پارت و دەوڵەتیش بەیان بکات، بۆ نموونە گرووپی (شێخ زانا) لەسەرێکدا جەلادن، پارتێك لە کاتی شەڕیدا بەسەر پارتێکی بچووکتر جەلادن، دەشێت سزادانی دەوڵەتێك یا کۆمەڵگایەك لەلایەن دەوڵەتێکیتر و کۆمەڵگایەکیتر سزایەکی جەلادییانە بێت، کاتێك دەوڵەتێکیتر یا کۆمەڵگایەکتر

داگیر دەکات و دەیچەوسێنێتەوە، یا بایکۆتی دەکاتە سەر و لە نێو بەندینخانەیەکی گەورە (کە وڵاتەکەیەتی) بەندی دەکات و بە دنیای دەرەوەی دەپچڕێنێت و بە تەواوی جیای دەکاتەوە، ئەوە وەك ئەوە وایە تۆ گەلێك بخەیتە ناو بەندینخانەیەکی گەورە و ڕۆژانە وەك جەلادێك سزایان بدەیت و برسی و تێنویان بکەیت، سەرەنجام یەکە یەکە بیانکوژیت، ئەی نەبوونی ئاو و کارەبا و خزمەتگوزاری کۆمەڵایەتی و تەندروستی و گەیاندن مانای ڕاستەقینەی بەندینخانە نابەخشی؟ ئەی پچڕاندنی مرۆڤ بە دنیای دەرەوەی کۆمەڵگاکەی مانای بەندینخانە نابەخشێت؟ ئەی لێدان لە کاتی ناچۆنیەك و لە کتوپڕ مانای بەندینخانە ناگەیەنێت؟ ئەی ئازاردانی زنجیرئاسا بێپسانەوەی خەڵك مانای بەندینخانە ناگەیەنێت؟ دیارە لەوبارەیەوە نموونە گەلێك زۆرە پێویست بە ئامارژە پێکردن ناکات. لەو ڕوانگەیەوە زۆرێك لە دەوڵەتە ڕۆژئاواییەکان بەردەوام لەسەر دەوڵەتان و کۆمەڵگاکانی ئەفریقیا و ئاسیا و ئەمریکای لاتین جەلادبوون، بەشێکی زۆری ژیانی ئەو دەوڵەتە ڕۆژئاواییانە ژیانی جەلادییانەیە، ئەوان لە مێژووی خۆیاندا تائێستا نەیانتوانیووە هەڵکەن بە بێئەوەی جەلادبن، ئەوان نوقمی نێو سیفەتی جەلادییانە بوون، تائێستاش نەیانتووانیووە تەپوتۆزی سیفەتی جەلادییانە لە خۆیان بکەنەوە، ئەوەی ئێستا ئەمریکا لە عێراق و ئەفغانستان و سۆماڵ و هەندێك وڵاتی دیکە

دەیکات، هیچ نییە جگە لە جەلادبوونی، هیچ نمایش ناکات جگە لە جەلادبوونی ئەمریکا نەبێت. بەهەمان شێوە بۆ بەریتانیا و ئیسرائیل و تورکیا...هتد، جگە لە جەلادبوونی رژێمی بەعس بەسەر گەلی کورد کە نموونەیەکی بەرهەستی زۆر نزیکە لە ئێمە.

* * * *

لە مێژووی نووسراودا بە تایبەتی لە سەدەکانی ناوەڕاست لە ئەورووپا یاری جۆراوجۆری جەلادییانە هەبووە، یاری جۆراوجۆری مەرگی هەبووە، بە تایبەتی ئەوانەی لە ناو یاریگا (arena)کان دەبینرا، ئەو یارییانە پرنسیپ و یاسای تایبەتی هەبوو، لە گرنگترینیان ئەوەیە یەکێك (جەنگاوەرێك) ئەویتر بکوژێت و لەناوببات، لەو یارییانەدا هەموو یاریچییەك بۆ ئەویتر جەلاد بوو، دیسان هەموو بۆ یەکتر قوربانی بوو، لە کاتی ئەو یارییانەدا جەماوەرێکی زۆر دادەنیشتن، چێژ و خۆشییان لە یاری قوربانی و جەلاد دەبینی، بە مردن و کوشتنی یارچییەك دڵخۆش دەبوون، پێدەکەنین و فیکەیان لێدەدات، بە قوربانیبوونی کەسێك و جەلادبوونی کەسێك دڵخۆش دەبوون، لەم یارییەدا ئەوەی ئەمڕۆ جەلاد با، بەیانی دەبووە قوربانی، چونکە جەلادێکی لەو باشتر و بە تواناتر دەهاتە مەیدانی یارییەکە. هەر بۆیە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا بە هەزاران شێوە جەلاد و قوربانی دەبینرێن.

* * * *

هەمیشە جەلاد پەیوەستە بە دەسەڵاتی بەڕێوەبەری کۆمەڵگا، هەمیشە جەلاد لەگەڵ دەسەڵات بووە، کەم دەسەڵات هەبووە پێویستی بە جەلاد و پیاوکوژ نەبوو بێت، لە شوێنێکدا جەلاد ئێمارژەیە بۆ دەسەڵات، دەسەڵات لە ڕێگەی جەلادەوە درێژە بە تەمەنی خۆی دەدات، بەو پێیەی نەیارەکان و دوژمنەکانی لە ناو دەبات، بەڵام ئایا بەردەوام یەکجۆرە دەسەڵات هەبووە؟ بێگومان نەخێر گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە، لێرەوە چۆن دەسەڵات گۆڕانکاری بەسەرداهاتووە، ئاواش جەلاد، زۆرجار لەگەڵ نەمانی دەسەڵاتێکدا جەلادەکانیش هەمان چارەنووسیان هەبووە، لە مێژوودا زۆرجار دوای ڕووخانیان دەسەڵات و جەلاد پێکەوە لەلایەن نەیارەکانیان حکومکراون، بەمەش جەلاد و قوربانی شوێنیان لە پرۆسەکەدا گۆڕاوە، بەو مانایەی ئەوانەی دوێنی جەلاد بوون ئێمڕۆ قوربانین، بە پێچەوانەشەوە ئەوانەی دوێنی قوربانین ئیمڕۆ جەلادن، دەشێت بەیانیش هاوکێشەکە بە شێوەیەکیتر بگۆڕێت کە ئەمە زیاتر پەیوەستە بە حوکمەکانی بەیانی.

لە پرسی شیخ زانادا ئەو پرسە بە تەواوی دەسەلمێندرێت، ئەو گرووپە لە جێکەوتەی هاوکێشەکەدا دوێنی جەلاد بوون، ئیمڕۆش قوربانین، دوێنی وەکو جەلاد خەڵکیان دەکوشت، ئیمڕۆش وەکو قوربانی (یا تاوانکار) دەکوژرێن، گرووپی (شێخ زانا) دوێنێ دەسەڵاتیان هەبوو،

خەڵکیان دەکوشت، ئیمڕۆش کە دەسەڵاتیان نییە دەکوژرێن، دوێنێ سەر و جەستەی خەڵکیان لێکجیا دەکردەوە، ئیمڕۆش لە سێدارە دەدرێن، ئەوەیە کە زەمەن ناوەستێت و مێژوو حوکمی خۆی دەدات، بەڵام لە بیر نەکەین مێژوو لە حوکمی خۆیدا بەردەوام لەگەڵ بەهێزەکانە.

* * * *

لە ڕاستیدا قەسەکردن لەسەر پرسی جەلاد زۆر لەوە زیاتر هەڵدەگرێت کە لێرەدا باسمان کردووە، بەڵام لێرەدا جێیدەهێڵین و دەچینە سەر مەبەستی وتارەکە، ئەویش ئەوەیە پەرلەمانی کوردستان بە زیندووکردنەوەی ئەو بڕیارەی ناڕاستەوخۆ هەوڵیداوە جەلاد دروست بکات. پرسیار لێرەدا ئەوەیە ئایا ئەو واقیعە کۆمەڵایەتی و سیاسی و کولتووریەی کۆمەڵگای ئێمە جەلادی کەم تیایە؟ ئایا ئەو واقیعە پێویستی بەوە هەیە بڕیاری وای بۆ دەربکرێت کە جەلاد دروست بێت؟ ئایا لە کوێدا گرنگە ئەو بڕیارە دەربکرێت؟ خۆ لە ئەزموونەوە دەرکەوتووە زەرووڕەتی دەرکردنی هەر بڕیارێك دەگەڕێتەوە بۆ ئەمرەکانی واقیعی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگا، واتا واقیعی کۆمەڵایەتی دەیسەپێنێت، بەڵام ئایا واقیعی ئەو کۆمەڵگایە ئەو بڕیارەی زەروورە؟ باشە خۆ پەرلەمانی کوردستان کادیر و پسپۆڕی بواری مافناسی تێدایە، خۆ کەسانی وای تێدایە ڕێکلامی مافی مرۆڤ و ژیانی مەدەنییانە و شارستانییانە دەکات، باشە ئەو

بڕیارە و ئەو حوکمە لەگەڵ کام لەم بوارانە دەگونجێت، زۆربەی هەرە زۆری وڵاتە پێشکەوتووەکانی دنیا لە سیستەمی دادوەری و یاسایی خۆیان ئەو حوکمەیان نەهێشتووە، دیارە ئەمەش لە خۆڕا نەبووە، بەڵکو زەرووره‌تێکی مێژوویی بووە، لە دەرەنجامی چەندین کۆڕ و سیمینار و کۆنفرانسی گەورە بووە، ئەی بۆچی ئێمە تازە زیندووی دەکەینەوە، ئێمە لە سەرێکدا دەڵێین کار بۆ بە مەدەنیکردن و بە مۆدێرنکردنی کۆمەڵگا دەکەین، لە سەرێکیتریشدا بڕیاری حوکمی لە سێدارەدان زیندوو دەکەینەوە، ئەوە گەورەترین دووفاقییەتی کۆمەڵگای ئێمە پیشان دەدات، زیندووکردنەوەی ئەو بڕیارە هەر چەندە لە سەرێکدا ئاماژەیە بۆ زیندووکردنەوەی جەلاد، ئەوا ئامارەیەکیشە بۆ ئەوەی مافناس و پەرلەمانتار و کادیرانی مۆدێرنخواز بە ئاراستەیەك سەد و هەشتا پلە پێچەوانەی قسەو گوفتار و ڕێکلامەکانیان هەنگاو دەنێن.

واتێدەگەم لەم پرسەوە ئەو نهێنییەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە بۆچی لە ماوەی ئەو (١٤) ساڵەی ڕابردوودا پەرلەمانتاران تەنها کاراکتەرێك بوون بۆ دەست بەرزکردنەوە، تەنها کاراکتەرێك بوون بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی سەر کورسییەك، تێدەگەین بۆچی پەرلەمانتاران کاراکتەرێکی بێبەرهەم بوون، بۆچی بێکاریگەری بوون لەسەر کۆمەڵگا، تێدەگەین بۆچی ئەو بینایەی پەرلەمان جگە لە شوێنێك بۆ چای خواردنەوە و یەکتر

بینین و بە خەساردانی سەروەتی ئەو کۆمەڵگایە هیچیتر نەبوو، بۆچی ئەو باڵەخانە و ئەو پەرلەمانتارانە نەیانتوانی باوەڕی خەڵك بەدەست بهێنن.

لەم پرسەوە بۆمان دەردەکەوێت کە بیرکردنەوە و دنیابینی ئەو پەرلەمنتارانە لە چ ئاستێکدایە، بۆیە بەدڵنیاییەوە دەڵێم نابێت بڕیارە چارەنووسسازەکان بدرێتە دەست ئەو کاراکتەرانە، چیدی نابێت ئەوانە بڕیاری چارەنووسساز و یەکلایکەرەوە لەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای کوردی بدەن. چونکە کۆمەڵگا ئێمە پێویستی بەوەیە بڕیاری وا دەربکرێت کە جەلاد کەمکاتەوە، نەوەکو بە پێچەوانەوە جەلاد زیاد بکات.

بۆچی ئاسانە زیندووکردنەوەی بڕیاری لە سێدارەدان و کوشتنی کەسانێك کە هەڵەیان کردووە؟ ئاخر ئەو کەسانە ئەگەری چاکبوونەوەیان هەیە، واتێدەگەم کەسانێك ئەگەر مرۆڤدۆست بن، ئاسان نابێت لەلایان کە بڕیاری لە سێدارەدان زیندووکەنەوە، بە پێچەوانەشەوە هەر ڕاستە. باشە پەرلەمانتارەکان بۆ قسەیان لەسەر کەمکردنەوەی جەلاد و پیاوکوژەکانی کوردستان نییە، بۆ بڕیار لەسەر دز و جەردە و فاسدەکانی کوردستان دەرناکەن؟

بەو بڕیارەیدا پەرلەمان دەیسەلمێنێت کە پەرلەمانی کۆمەڵگا و ئەندامانی نییە، بەڵکو پەرلەمانی دەسەلاتی سیاسی

و گرووپــە سیاســەتکارەکانی دوو پارتــە بــاڵا دەســتەکەی کوردستانە، پەرلـەمانی جێبـەجێکردنی مەرامـە سیاسییەکانی هەر دوو پارتی باڵادەستە. هەمدیسان بەو بڕیارەیدا پەرلـەمان دەیسەلمێنێت کـە چـەند لـە ژیانی مەدەنیانـە و شارستانییانە دوورە.

لەسەرێکدا لەبەرئەوەی ئەو دوو پارەتە ئەوەندە جەلادیان تێدایـە، بۆیـە ئاسـانە لەلایـەن پەرلەمانتارەکانیانـەوە بڕیـاری زیندووکردنـەوەی لـە سـێداران و دروسـتکردنی جـەلاد بـدەن، چـونکە کـەم نـین ئـەو پەرلەمانتارانـەی کـە دەسـتیان لـە زیندووکردنـەوەی ئـەو بڕیـارە هەیـە، لـە شـەڕی نـاوەخۆدا ئەکتیڤانـە بەشـداریان کـردووە، دوور نییـە ژمارەیـەکی زۆری خەڵکیشیان کوشتبێت، واتا دوور نییە جەلادیش بووبن، بۆیە زیندووکردنـەوەی ئـەو بڕیـارە و زیـادکردنی جـەلاد کردەیـەکی ئاسایییە لـەلایان، بـەڵام ئایا بـە ڕاسـت ئـەو کردەیـە ئاسایییە؟ نـەخێر بـە هـیچ شـێوەیەك ئاسایی نییـە بڕیـاری دروسـتکردنی جەلاد بدەیت، بڕیاری ئەوە بدەیت مـرۆڤ هـەبێت سـەری مـرۆڤیتر بپەڕێنێت، لە کارەبای بدات، بیداتـە بـەر گوولـە، بیکوژێت و لـە ژیان ڕەشیکاتەوە.

پەرلـەمانی خەوخۆشان، پەرلـەمانی بێدەنگان، پەرلـەمانی کوردستان بە زیندووکردنەوەی بڕیاری لـە سێدارەدان، جەلادی زیاد کرد، پیاوکوژی زیاد کرد، ئەمەش لـە سادەترین ئاماژەیـدا

چـــۆنیەتی بیرکردنـــەوە و دنیـــابینی و ئاســـتی هۆشـــیاری پەرلەمانتارەکان دیار دەکات. مرۆڤدۆستی و عەقڵانییەتی ئەوان دیار دەکات.

* * * *

دەرەنجام:

بڕیاری لـە سێدارەدانی گرووپـی (شێخ زانـا) بـە بڕیـارێکی عەقڵانییانـە و مرۆییانـە نـازانم، لەبەرئـەوەی یـەك زانیـاری لـە خـەڵك دەشارێتەوە و ڕەوشێکی ناشـەفاف لـە کۆمـەڵگا دروسـت دەکـات، لـە دەرەنجـامی ئەمەشـدا مـاتمانـە لـە نێوانـە پەیوەنـدی هاوڵاتی و دەسەڵات کەم دەکاتەوە.

دوو ڕێگا لەبەردەم چاکبوونەوەی تاوانکار دەگرێت و بـوار بــۆ بــە کۆمەڵایــەتیبوونی ناهێڵێــت، لەمەشــدا باڵادەســتی سیـستەمی سیاســی بەســەر سیـستەمەکانیتری نێــو کۆمــەڵگا نمایش دەبێت، دواجار بـە بـوونی ئـەم ڕەوشـە ژیـانی کۆمـەڵگا دەکەوێتە مەترسییەوە.

سێ ئەو بڕیارە خۆبەخۆ دروستکردنی جەلادە، چونکە لـە ئاســتی کردەییــدا ئــەو بڕیــارە پێویــستی بــە کاراکتــەرە بــۆ پڕاکتیزەکردنی، دیارە ئەمەش جەلادە.

جگە لەم سێ خاڵەی لەسەرەوە ئاماژەم بۆ کرد ئەو بڕیارە دەبێتــە هــۆی زیندووکردنــەوەی دیاردەیــەکی بێــزرا و دزێــوی

کۆمەڵایەتی، کە لەگەڵ خۆیدا هەم وێنەی کۆمەڵگا و سیستەمە سیاسی و دادوەرییەکەی دزێو دەکات، هەمیش دەرەنجامی کۆمەڵایەتی نێگەتیڤی دەبێت.

من ئەو بڕیارە بە بڕیارێکی عەقڵانییانە و مرۆییانە نازانم، لە ئاستی هزریدا تا سەرئێسقان لە دژی دەوەستم، پێویستە ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی و چالاکڤانانی بواری مافی مرۆڤ لە دژی بووەستنەوە کار بۆ نەمانی بکەن، هەروەها باشترە لایەنە پەیوەستدارەکان پێداچوونەوەی بۆ بکەن و بیر لە نەمانی بکەن.

پەراوێز..

* گرووپی (شێخ زانا) گرووپێك بوون (لەبەرهەر هۆیەك و بۆ هەر مەبەستێك) لە ماوەی چەند ساڵی ڕابردوودا ڕەفتاری تاوانکاریان ئەنجامداوە، ئەو گرووپە ناوی (گرووپی جیهاد)ە، هەروەکو لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن بڵاوکرایەوە لە چەند کەسێك پێکهاتبوو، لە نیوەی ساڵی ٢٠٠٥ لەلایەن دەزگای ئاسایشی شاری هەولێر دەستگیرکران، لە ڕۆژی ٢١-٩-٢٠٠٦ لە بەندینخانەی مەحەتەی شاری هەولێر، بە ئامادەیی نوێنەری هەر سێ وەزارەتی داد و ئەوقاف و تەندروستی، سزای لە سێدارەدانیان بەسەردا پراکتیك کرا، ئەوانەی لەو ڕۆژەشدا

گیانیان لە دەستدا بریتی بوون لە: زانا نەسرەت عەبدوڵکەریم بەرزنجی ناسراو بە (شێخ زانا)، بورهان تەلعەت محەمەد، ئەژی موعتەسەم عەبدولکەریم، فاروق ئیسماعیل عەبدوڵڵا، دلێر حەیدەر عەبدوڵڵا (مولازم دلێر)، یوسف عەزیز قادر، هەڤاڵ فاروق ئیسماعیل، کارۆخ بورهان محەمەد، مەریوان کەریم حەسەن، دلێر ئەبوبەکر ئیسماعیل (ناسراو بە دانا) و زیاد ڕەفعەت عەبدولکەریم. ئەمە بێجگە لە (کارزان ئیسماعیل عەلی) کە سزای هەتا هەتایی بۆ دەرچووە.

** لە ڕاستیدا کێشەی من نییە ئەو گرووپە چین، سیاسیین یا کۆمەڵایەتین، تاوانکاری ڕێکخراون یا تاوانلێکراو، جەلادن یا قوربانین، ئەو گرووپە هەر چییەك بێت پەیوەندی بە خۆیانەوە هەیە، بۆیە من بەرگریان لێناکەم، لە ژیان هەر کەس باجی ڕەفتاری خۆی دەدات، بە تایبەتی کەسانی لادەر و تاوانکار، بەڵام کێشەی من زیندووکردنەوەی ئەو بڕیارەیە، ئەو بڕیارە ئەگەر بەسەر هەر کەسێکدا پڕاکتیزە بکرێت (بەبێ لەبەرچاوگرتن و بەهەند وەرگرتنی کەسەکە)، ئەوا من لە دژی دەوەستەمەوە، چونکە پێموایە بڕیارێکی ناهیومانی و ناعەقڵانییە، بۆ ئەمەش هەروەکو لە وتارەکەدا ئاماژەم بۆ کردووە بنهۆی خۆم هەیە.

سەرچاوە..

بۆ نووسینی ئەو وتارە سوود لەو سەرچاوانە وەرگیراوە

١/ تاوانبار و سزا – سابیر بەکر بۆکانی – دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم– ٢٠٠٢

٢/ لێکچەری د.نوری هەرزانی – کورسی دووەم، قۆناغی سێیەمی کۆمەڵناسی، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەدین – ساڵی ٢٠٠٤–٢٠٠٥

٣/ رحلة في دماغ جلاد – حوار عبداللطيف العزيز مع جلاد مغربي – مجلة صوت الشعب، عدد ٢٤٧ ، ٢٠٠٦/٧/٧

٤/ لە سێدارەدان.. ملێکی درێژ و مردنێکی لەسەرخۆ– عەدنان ئەبو زێد – ئا: هندرێن شێرزاد – ژمارە ٢٤٠١ی رۆژنامەی خەبات.

شێخ زانا کارەکتەرێکیتری تەلەڤزیۆنی کوردی

دەسـگیرکردنی (شـێخ زانـا) و هاوڕێکـانی و نیـشاندانی دانپیانانـەکانیان لەسـەر شاشـەی تەلـەڤزیۆن، بـووە بابـەتێکی سـەرەکی ئـەم ڕۆژانـەی شـەقامی کـوردی، پرسـیارگەلێکی زیندووی ترسئامێزی هێنایەوە یادی کۆمەڵگا، ئەوەش بەڵگەی ئەوەیـە کـە ئـەو سـتراتیژەی دامـەزراوێکی وەك تەلـەڤزیۆن مەبەستی بوو هاتـەدی، بەوەی قسەکردنەکان بگوازینـەوە سەر ئـەو گرووپـە تیرۆریـستییە، دیـارە ئـەو دانپیانانـە هێنـدەی ئیـشکردن بـووە لەسـەر سـۆز و هەسـتی هاوڵاتیـانی ئـەم کۆمەڵگایە، هێندە توانای خوڵقاندنی دیدێکی زانستی نییە بۆ ئـەو سـتراتیژەی کـە تیرۆریـزم، بـە قـەولی میـدیای کـوردی تیرۆریزمی ئیسلامی لەوکارەدا مەبەستییەتی، تا ساتەوەختی ئەو نووسینەی ئێمە زۆر لەسەر ئەو دانپیانانە نووسران، بەلاّم ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانی ئێمەیە، ئەو نووسینانە هێندەی

لــە هــەناوی خۆیانــدا ڕقێکــی گــەورە بەرهــەم دێــنن، بــە هــیچ چەشــنێك نــەیانتوانیووە قــسە لــە هۆکــار و ســەرهەڵدان و ستراتیژی ئەو کارە تیرۆریستییە بکەن، هێندەی هەوڵیانداوە هەر ئەو هەستە سادەیەی میدیای دەسەڵات بگوازنەوە بۆمان، تاوەکو دوژمنەکانی دەسەڵاتی کوردی بکەینە دوژمنی خۆمان، بێئەوەی هیچ قسەیەکیتر لەو بارەیەوە بکەن، کە ئاخۆ ئەو ڕووداوە ڕووداوێکی نامۆ بوو بە کۆمەڵگای کوردی، وەك نووسەرانی حزبی وایان ڕاڤە کرد، تا کار گەیشتە ئەوەی لەسەر شاشەی تەلەڤزیۆنەکان لە ژێر ناوی ڕاڤەکردنی ئەو ڕووداوە وتیان (شێخ زانا) هێندە بە ئێمە نامۆیە تا ڕادەی ئەوەی ئەو کوشتن و سێکسی وەك یەك سەیر کردووە، بە وتەی ئەوان دنیای کوردی خاڵییە لە ئارەزووی مەرگدۆستی، نووسەرێکیتر ستوونێکی ڕۆژنامەوانی نووسیوە و گلەیی لە نووسەران ئەوەیە کە بۆ تائێستا قسەیەك لەو ڕووداوە ناکەن کە بە دژی هەمووومان بوو، ئەدی بۆ سارتەر وتی "شەرمەزاریمان لە جەزائیر" هێندە بەزەیم بەو ستوون نووسە هاتەوە، بە ڕادەی ئەوەی کە ئەو ئازیزە بیری چوو بوو سارتەر ڕەخنەی لە دەسەڵاتی سیاسی وڵاتەکەی خۆی گرتبوو، کەچی ئازیزانی ناو حزبی ئێمە، دەبابە و ڕاجیمە و لەشکر بە بەر چاویانەوە، حزبەکانیان دەیهێننە ناو کوردستان نوقەیان لێوە نایەت، کەچی دەشیانەوێ لەگەڵ ئەو ڕووداوە بڵێین "ڕەگی تیرۆرمان لە بنەوە هەڵتەکاند و تیرۆریزم

لە كوردستان شوێنی نابێتەوە"، هیچ گومان لەوەدا نییە ڕۆشنبیرانی تەقلیدی حزب لەگەڵ بینینی وتاری لەو چەشنە هەموو تەفسیرەكانیان لەوە كورت دەكەنەوە، كە گوایە ئەو نووسینانەی وەك ئەوەی لەبەردەستدایە، داكۆكیكردنە لە تیرۆریزم، هۆیەكەشی زۆر ڕوونە، لای ئەو جۆرە نووسەرانە دنیا لە نێوان دوو لایەندایە، یا لەگەڵ ئەو ڕووداوەیت و تیرۆریستی، یاخود دەبێت وەك ئەوان بە زمانی میدیای دەسەلاَت قسە بكەیت، وەك ئەوەی هەموو ستایشەكان بە نووسینی جدی وەرگیران، كەچی كاتێ نووسەر و مامۆستایەكی زانكۆی وەك (ڕێبوار سیوەیلی) لە دیمانەیەكدا لە ڕوانگەی كۆمەڵناسییەوە لەو ڕووداوە دوا، ئەنجومەنی پارێزگا كەوتە ڕوونكردنەوە دەركردن و نووسەرانی ستایشكار وەك كوفرێكی ڕووناكبیرێك سەیری ئەو دیمانەیان كرد، كە لە درێژەی ئەو وتارەدا ئێمە هەوڵ دەدەین لە تەواوی ئەو بۆچوونانە نزیك بكەوینەوە، لە ڕوانگەیەكی ڕەخنەییەوە سەیری وتارەكان و دواتر سەیری بەیاننامەكەی ئەنجومەنی پارێزگای هەولێریش بكەین، سەرەتا ڕاستەوخۆ دێینە سەر مەبەستی ئەو وتارە كە ئەویش تەنها ڕەخنەگرتن نیە لە عەقڵییەتی باوی میدیای كوردی لە بەرامبەر ڕووداوێك، هێندەی قسەكردنە لەسەر ڕۆڵی دامەزراوی تەلەڤزیۆن، بەوەی ئەو دامەزراوە بەرهەمی چ دۆخ و قۆناغێكە و ئەزمونی ئێمەش لە تەك ئەو دامەزراوە چۆنە؟ كارەكتەرەكانی

تەلەڤزیۆن چۆن پەڕیونەتە ناو ژیانی کوردی؟ هەر لە جەلادێکی وەك (سەدام حوسێن) تا دەگات بە (شێخ زانا). کارەکتەرەکانی ئەو دامەزراوە کارەکتەری سیاسیین و بەشداری لە کوشتنی خەون و زەوتکردنی ژیان دەکەن، ئەو دامەزراوە گوزارشت لە ئایدیای دەسەلاتی دەولەت یا حزبی دەکات، ئەوەش بە دوای گەشەکردنی ئەو دۆخەی کە تازەگەری هێناویەتییە بوون، کە تەلەڤزیۆن یەکێکە لە دەسکەوتەکانی تازەگەری، تازەگەری ئەگەر لە ڕووی ماددیەوە (شێتخانە، هۆلۆکۆست، هیتلەر، سەدام حوسێن، جۆرج بوش) بێنێتە بوون، ئەوە لە ڕووی عەقلییەوە (کۆپەرنیکۆس، گۆتەنبەرگ، تەلەڤزیۆن) دێنێت، ئەگەرچی ئەوەی دواتریان کە مەبەستی ئەو نووسینەمانە دەگۆڕدرێت بۆ تازەگەری ماددی، وەك لە عێراقی هەشتاکان بەعس توانی وا لەو دامەزراوە بکات. تەلەڤزیۆنی بەعس دامەزراوێکە لە تەواوی دەیەی هەشتاکانی عێراقدا دامەزراوێکە ئایدیای فاشیزمی بەعسی لە پشتەوەیە، وێنە و ڕەنگ و دەنگ کەناڵی پەیوەندی کردنەوەی بەعسە بە زۆرە ملێ، لە بەرامبەر هەموو ماڵەکانی ئەو وڵاتە، بەعس پێویستی بەوە نییە شەوانە سانسۆر بخاتە سەر ژیانمان، چونکە لە ڕێگەی ئەو دامەزراوە چاودێریمان دەکات و ئامۆژگاری و هەڕەشەمان بۆ دەنێرێت، وەك لە نیشاندانی وێنەی ئەو باوکەی کوڕەکەی نەچۆتەوە جەنگ، باوکەکە کوڕەکەی خۆی دەکوژێت، دواتر ئەو کارەی ناو

دەبڕێت بە "نیشتیمان لە کوڕەکانمان شیرینترە" ئەو ناو بردنە بۆ ئەوەیە، دەبێت بەعسمان لە منداڵەکانمان خۆشتر بوێت، ئەو ئایدیایە کاتێ لە تەلەڤزیۆن نیشان دەدرێت، پەیوەندی بە دوو هۆکارەوە هەیە، یەکەمیان پەیوەستە بەوەی کاتێ منداڵەکان نەچوونە جەنگی بەعس، دەبێ بە دەستی خۆمان بیانکوژین. هۆکاری دووەمیش هەڕەشەکردنە لە هاوڵاتیانی عێراقی کە گەر وانەکەن چارەنووسیان مەرگە، لێرەوە ئەو دامەزراوە گوتارێکی ڕۆشنی بەعس بەرهەم دێنێت لە ڕێگەی بینراوەوە، بینراو لە سەرجەم ئاستەکانی ژیانی ئێمە، ئەو دامەزراوەیە پلانی بۆ دادەنێت، وێنەی بەرەکانی جەنگ یەکێکە لەو تراژیدیا ڕۆژانەی یادەوەری عێراقی، بەوەی نابێت ئێوارەیەك بەعس شەڕی بیر نەهێنێتەوە، دەبێت بزانرێت ئەو کوشتارگەیە پاڵەوانێکی وەك (سەدام حوسێن) بەرهەمهێنەریەتی، ئەو وێنانە بۆ هەستکردن نییە لەلایان عێراقییەکان بەوەی هەستی ئازایەتیان لە ناو دروست بکرێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە بۆ ئەوەیە گیانی یاخییەتیان تیا بکوژرێت و مرۆڤی ترسنۆکی تیا دروست بکرێت، دیسان ئەوە تەلەڤزیۆنە بەعس وای لێدەکات تەنانەت بێژەرەکانیش سیمای تایبەتی و زمانی تایبەتی بەعس بن، دەرکەوتنی (ڕوشدی عەبدولساحب) بەسە بۆ ئەوەی بزانین ئەمڕۆ بەعس لە خۆبایيە و کوشتارێکی گەورەی ناوەتەوە، ئەو بێژەرە کارەکتەرێکە بۆ ئەوەی دەنگی جەللادمان پێ

بناسێنێت، ڕاستە ئەوە (سەدام) نییە دێتە سەر شاشە بۆ ئەوەی بەیانی جەنگ بخوێنێتەوە، بەڵام بێژەرێکی وا لە ڕێگەی دەنگی بەرزەوە گوزرارشت لە دەنگی خۆی ناکات، بەڵکو ئەوە دەنگی دیکتاتۆرە و لە ناو دەنگی ئەوەوە بەرجەستەی وێنەی (سەدام) دەکات. بەمجۆرە بەعس کارەکتەرەکانی تەنها بریتی نین، لە سەرۆك کۆمار و وەزیری بەرگری و کوڕەکانی جەللاد و ئەوانی خوار خۆیەوە، بەڵکو بێژەرەکانیش لە یەکتریی جیا دەکاتەوە، بەوەی کامیان دەبێت گوزارشت لە دەنگی ئەو و سەرکەوتنەکانی بکات، کامەشە ڕقی بەعس گەورە دەکات (نیهاد نەجیب) بێژەرێکە کە هاتە سەر شاشە، مانای وایە بەعس فیێلی لێکراوە و ئێرانییەکان لە بەڵێنێك پاشگەز بوونەتەوە، دەبێت بەعس تۆڵەی ئەو ناپاکییە بکاتەوە، وەك لە سنوور بەزاندنی ئێرانییەکان بۆ عێراق و گرتنی فاو لەلایان ئێرانییەکان، ئەو بێژەرە تایبەتمەندییەتی خۆی وەك هاوکارە پێشووەکەی وەردەگرێت، ئەو شێوە کارەکتەرانە یەکەمین کارەکتەرەکانی تەلەڤزیۆنە لە ژیانی ئێمەدا، کە پێی ئاشنا دەبین، لەگەڵ ئەزموونی حوکمڕانی کوردی جۆرێك کارەکتەریتر دەناسین، ئەو کارەکتەرانە تاڕادەیەکی زۆر لەلامان جیاوازن لەوانەی پێشوو کە بێزاریان دەکردین، (مەسعود بارزانی) و (جەلال تاڵەبانی) ئەو دوو کارەکتەرەی ناو تەلەڤزیۆنی کوردین، ئەوان دووکەسن دواجار کۆمەڵگا دەیانکات بە هێما بۆ

سیفاتەکانی پاڵەوانی کوردی، بەوەی فریادڕەسی ژیانن، بەڵام لەگەڵ شەڕی ناوخۆ و هاتنی نەوەیەکی نوێ کە بڕوای بەشەڕ نییە، وردە وردە سیفاتەکانی پاڵەوان بوون لە تەلەڤزیۆن تا ڕادەیەکی زۆر نەك هەر سیحرەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵکو دەچێتە ئاستێکی تر، بەوەی ئیدی ئەوە ئەو دوو کارەکتەرە سیاسییە بە تەنیا نوێنەرایەتی خۆیان ناکەن، بەڵکو کارەکتەریتر لە شوێنیان دەردەکەون، پارتی لە ڕێگەی نواندنە کۆمیدیاکانی(حەمکۆ) وە گوزارشت لە ئایدیای خۆی دەکات، لە بەرامبەر ئەوەشدا یەکێتی لە ڕێگەی سوود وەرگرتن لە دەنگی بازی (کەریم عوسمان)ەوە دەیەوێت مومارەسەی سەرکەوتنەکانی بکات، ئەو عەقڵییەتەی ناو تەلەڤزیۆنی یەکێتی دووبارەکردنەوەی هەمان ئەزمونی تەلەڤزیۆنی عێراقی سەردەمی هەشتاکانە، کە پێشتر نموونەمان بە جۆری بێژەرەکانی هێنایەوە، یەکێتی بۆ ئەوەی پێمان بڵێت کە ئەو لە شەڕی تەلەڤزیۆن سەرکەوتووە، لە کاتی شەڕی نێوان ئەو دوو هێزە کە بە شەڕی شیراتۆن و قەلاّ ناسرابوو، بەوەی هەر یەك لەو دوو شوێنە سەنگەری هەریەك لەو دوو هێزە بوو، وتارێکی تەلەڤزیۆنی گەلی کوردستان تایبەت بوو لەسەر (حەمکۆ)، بۆ ئەوەی پێمان بڵێن کە ئەو سەرکەوتنە سەرکەوتنی کارەکتەری میدیای یەکێتییە، بۆیە وتارەکەش هەر بە (کەریم عوسمان) خوێندرایەوە، ئەو دوو هێزە واتێگەیشتن دەتوانن لە ڕێگەی ئەو

دامەزراوە کارەکتەری سەربەخۆی حزبی بونیاد بنێن، کەچی لە ڕاستیدا کەمکردنەوەی ڕۆڵی کارەکتەرە سەرەکییەکان، دواتر بواری بۆ ئەوەش کردەوە کە لە دوو شێوە کارەکتەریتر ببینە دوان، ئەوانیش (خوالێخشبوو مەلا مستەفا) و (عەبدوللاّ ئۆجەلان)، یەکەمیان لە ڕێگەی ئەو دامەزراوەوە وێنە ئەرشیفییەکان قسە لە ئەفسانەیەك دەکەن کە ناوی ئەفسانەی بارزانییە، ئەفسانەیەك ئەو نەوە نوێیە بە هیچ چەشنێك نە بەشداری لەگەڵیدا کردووە، نەبەرەو پێشچوونێك دەخاتە ناو ژیان و خەمەکانی ئەوەوە، کارەکتەری دووەمیش (ئۆجەلان) لە سیمبولێکەوە دەبێتە دیلێکی ناو فڕۆکە، بە مانای ئەوەی دەشێ کارەکتەرە سیمبولییەکانی تەلەڤزیۆنمان ئەوانیش دیلبکرێن، مەرج نییە ئەوان کارەکتەری نەگۆڕبن و شکست و نەبەزین نەزانن، نەکرێت ئێمە لە دەرەوەی ئەو جۆرە کارەکتەرانەوە سەیری ژیان بکەین، بۆیە ئەو دامەزراوە ئەمجارە کارەکتەرەکانی دابەش دەکاتە سەر فەزای جیاوازی هونەری و ئەدەبی و وەرزشی، ئەوەش پەیوەندی بەوەوە نییە تاچەند ئەو کارەکتەرانە هونەرمەند و گۆرانیبێژی سەرکەوتوون، چونکە ئەگەر وابێت چ ڕاستییەك لە پشت ئەوەوەیە هەموو کارەکتەرەکانی ناو تەلەڤزیۆنی کوردی سیاسی خەباتگێڕ و سەرکەوتوون، بۆیە ئەمجارە لە ئاستی ناوخۆ کارەکتەرەکانی ئەو دامەزراوە پێکهاتووون لە (لەیلا فەریقی و زەکەریا و شەمۆ)

و لە ئاستی جیهانیشدا ئەوە (ڕۆناڵدۆ و گۆدەلوپی و ماریمار و جاك و ڕۆز و پرتوقالە و نانسی عەجرەم)ن، هۆیەکەشی زۆر ڕوونە هەست دەکات کارەکتەرەکانی ژیانی ئەو لەو کەسایەتیانە پێکهاتوون، بەڵام جارێکیتر تەلەڤزیۆنی کوردی بە کارەکتەرێکیترمان دەناسێنێت کە کارەکتەری (شێخ زانا) و هاوەڵەکانین، کە کۆمەڵە مرۆڤێکن خەریکی کوشتن و یەکتر گاینن، ئەو کارەکتەرانە چۆن پێشوازی دەکرێن و چ ڕقێك لە بەرامبەریان دەبینرێت؟ وەك ئەوەی تەلەڤزیۆنی کوردی ئەوانی پێناساندین، ئەوان گرووپێکی ئیسلامین و کاریان کوشتن و سێکسکردنە، تەنانەت لەگەڵ یەکتریش، بە مانای ئەوەی ئەوان لە هەموو پێوەندیگێکی ئەخلاقی داماڵدراون، هەڵبەت ئاشکراکردنی گرووپی لەو چەشنە جێگەی ئومێدێکی زۆرە، بەوەی هاوڵاتی هەست بکات تیرۆریستان دەسگیر دەکرێن، بەڵام ئەوەی جێگەی سەرسوڕمانە، ئەو گرووپە چەندین ساڵە بەمشێوەیە کار دەکات و کارەکتەرەکانی کەسانی نزیکی دەزگا ئەمنییەکان و دەسەڵاتن، ئەو هەموو مرۆڤە دەکوژرێت و دەزگاکانی ئاسایش لە ناو بێدەنگییەکی گەورەدا دەژیێن، نیشاندانی ئەو دانپیانانە بەر لە هەر شتێك قسەکردنەوەیەکیترە بۆ دۆخێکی نوێ کە پێمان بڵێن ئیسلامییەکان تیرۆریستن، دیارە بە هیچ شێوەیەك ئێمە نامانەوێت بڵێین ئیسلامییەکان لە کاری تیرۆرەوە بە دوورن، بەڵکو مەبەستی ئێمە لەو دۆخە

بێدەنگەی چەندین ساڵەی ئەو گرووپەیە کە ئاسایشی پارتی لێی نەهاتۆتە دەنگ، نەك هەر ئەو بێدەنگییە، تەنانەت وەك هێزی شەرعی لە ناو کۆمەڵگای کوردیدا کاریان کردووە، کوشتنی کۆمۆنیستەکان و خاوەن سینەماکان و خاوەن دووکانی مەشروب فرۆشی پەیوەندی بە جەبەڕووتی ئەو گرووپەوە نەبووە، ئەوە بێدەنگی دەزگاکانی ئاسایشە وایکردووە ئەوان بێترس کارەکانیان ئەنجام بدەن، دەرکەوتنی خوتبەکانی (مەلا بەشیر) وەك کارەکتەرێکی ناو تەلەڤزیۆنی کوردی هەر درێژەی ئەو دۆخە بوو، کە پارتی بە هەڕەشەی نەدەزانی بۆ سەر خۆی، ئەگەر ئەمڕۆ هاتونەتەوە سەر دۆسیەی تیزاب پێداکردن بە ژنان و هۆیهاکردن، کۆمیدیاکە لەوێدایەن کە بۆچی ساتەوەختی ئەو ڕووداوانە ئەو هێزە بێدەنگی هەڵبژارد؟ هەر بەوەندەش نا سەرۆکی هەرێم زیاد لە جارێك دەیەوێت پێمان بڵێت، کە ئەوان لە ئیسلامییەکان ئیسلامترن، ئەو نایەت وەك پڕۆژەی نەتەوەیی سەیری ئەو دۆخە بکات، بەردەوام گفتوگۆکان دەباتەوە سەر ئیسلام، ئەگەرچی لەو نێوەندەدا قسەکردنەکان لەبارەی ئەوەی بە ڕاست ئەو گرووپە تیرۆریستی ئیسلامین و دەبێت لە ڕیشەوە هەڵبکێشرێن؟ بەرلەوەی قسە لەوە بکەین ئەوانە گرووپی ئیسلامین، یاخود گرووپێکی تیرۆریستی ئاساین، پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکرێت لە ناو ئەو دۆخەی کە قسە لە تیرۆر دەکرێت، لایەنگرانی

ئـەو دەسـەڵاتە لـە مزگەوتـدا هەڵدەکوتنـە سـەر مەلایـەکی یەکگرتوو، دواتر کوڕەکەی بریندار دەکەن، دیارە تیرۆر (شێخ زانا) بیکات یا لایەنگری هێزێکیتر هەر تیرۆرەوە، دواجار دەبێت بیرمان نەچێت ئێمە لە کاتێکدا قسە بە تیرۆریستان دەڵێین، تا ئێستاکە نەمانتوانیووە لە عەقڵییەتی بیرکردنەوی خۆمانی بە دوور بگرین، ئەی کەوابێت چۆن بە دوژمنەکانمان بڵێین واز لە کاری تیرۆریستی بێنن.

ئێستا با بچینە سەر ئەوەی بە ڕاستی ئەوانەی لە تەلەڤزیۆن بینیمان تیرۆریستی ئیسلامی بوون یا کۆمەڵێك مرۆڤی بەدڕەوشت؟ چونکە دانپیانانەکان بە هیچ چەشنێك ئاماژەی بۆ موسوڵمانبوونی ئەوان نەدەکرد، ئەگەر سەرکردایەتی گرووپی ئیسلامی کاری بەدڕەوشتی لە جۆری هەتیوبازی بکات، ئەوا لە ئاستی خوارەوەی ئەندامەکان ئەو کارانە ناکرێت، لە مێژووی ئیسلامیشدا بە دوای مردنی پێغەمبەر ئەوە سەحابەکان نەبوون بەو کارە هەڵدەستان، بەڵکو لە ئاستی سەرەوەی دەسەڵات پیادە دەکرا والی و حوکمڕانەکان پێی هەڵدەستان، (شێخ زانا) گەر ئەو کارە بکات ئەوە ئەندامەکانی خوارەوە لەو کارەدا بڕوایان پێی نابێت، خۆ ئەگەر کارەکەش هەر بۆ ناشیرنکردنی ئیسلامییەکانی ولاتی ئێمە بێت، ئەوە پێویست بە وێنەی بە وەهم کراو ناکات، چونکە زۆر وێنەی ڕاستەقینە هەیە کە وەك خۆی دەربخرێتەوە، هەر لە

ژنهێنـانی یانـسیبی نـاو یـەکگرتوو، تـا دەگـات بـە کوشـتنی مامۆسـتایانی زانکـۆ و ڕوونـاکبیران و ئەنـدامی حزبـەکانیتر و دیاردەی سووتاندنی کتێبخانەکان، ئەگەر بە زمانی (بۆدریار) بدوێین دەڵێین ئیسلامیەکان "بە مردنی خۆیان دەجەنگن" بەڵام گرووپەکەی (شێخ زانا) بە ئەندامی سێکسی دەجەنگێت، بۆیە ئەو کارە کەمتر توانای ئەوەی هەیە بە گرووپی ئیسلامی ناوی بەرێت، خۆ ئەگەر دانپیانانی سیاسی گەورەش هەبێت ئەوە دەبێت نیشانمانی بدەن، چونکە تائێستا نازانین ئەوانە ئەو کارانەیان بۆ کێ ئەنجامداوە؟ بۆ چ لایەنێك خەڵکیان کوشتووە؟ ئەگەر هەر بۆ هەوای نەفس بێت وەك وترا، ئەی بۆچی بەرلەوەی سەریان ببڕن تەحقیقیان لەگەڵدا کردوون؟ تەحقیقیان بۆ کێ لەگەڵ کردوون؟ ئەگەر لە تەحقیقەکە بێگوناه دەرچوون چی؟ پێویستە ئێمە ئەو پرسیارانە لە تەلەڤزیۆنی کوردی بکەین، ئەگەر نا با جارێکیتر یا وێنەکان تەنها بۆ وورووژاندن نیشان نەدرێن، یاخود حەقیقەتی تیا نەشاردرێتەوە، خۆ ئەگەر مەسەلەکەش تەنها چیرۆکی کوشتنی لاوی کورد و دواتر سێکسکردن بێت لەگەڵ چەند ژنێك و تەنانەت نێربازیش ئەوە با بیرمان نەچێت ئەوکارە کارێکی نامۆ نییە، شەڕی ناوخۆ مێژوویەکی دەوڵەمەندی لەو بوارەدا هەیە، تاکە جیاوازیش تەنها هێندەیە تاوانبارانی ئەو کارانە لە کاتی شەڕدا نەهێنرانە سەر تەلەڤزیۆن و لە خەڵکی شاردرانەوە ئەوانە هێندران، ئەوە

تەنها (شێخ زانا) و گرووپەکەی نین بەشدارن لەو تاوانە، بەڵکو کۆی ئەو سیستمە ئەخلاقییەی کە دەسەڵاتی کوردی داکۆکی لێدەکات تاوانبارن، ئەوە بانگەشەی "ئێمە لە ئیسلامییەکان ئیسلامترین" بانگەشەیەکە بەردەوام شەرعییەت بەو جۆرە گرووپانە دەدات کە لە ژێر ناوی ئایینەوە بەمکارە هەڵبستن، بۆیە ئەوە مانای ئەوە نییە ئایین لەو جۆرە کارانە بێگوناهە، نا ئەوەیان باسێکیترە، ئەزمونی هێزە ئیسلامییەکان لە ساڵانی ڕابردوو شایەد حاڵی ئەو ڕاستییەیە، هێزە ئیسلامییەکان دنیا لە ناو یەك ڕاڤەکردنەوە سەیر دەکەن و ئەوەی لەگەڵ ئەو ڕاڤەکردنەی ئەوانیش نەیەتەوە دەیکوژن، بەڵام ئەوە دەسەڵاتی کوردییە شەرعییەتی بەو کوشتنە داوە، بەوە نییە ئەمڕۆ سەنگەری لێگرتوون، بۆیە ئەوە نە تەنها (شێخ زانا)یە تاوانبار و نە تەنها ئیسلامییەکانن، بەڵکو هەمووان لە بەرامبەر ئەو دۆخ و ڕووداوە ئابڕووبەرە بەرپرسیارین. وەك چۆن ئەو ڕووداوە لەگەڵ کۆتایی هاتن و دەسگیرکردنی، توانی تیرۆر و جەنگێکیتر بەرپا بکات کە (جەنگی تەلەڤزیۆن) بوو، ئەوەش لە ڕێگەی وێنەگرتنی تەواوی ئەو چالاکی و ڕووداوانەی ئەو گرووپە، بە دیکۆمێنتکردنی چیرۆکی تیرۆرە، بەڵام نیشاندانی ئەو فیلمە لە تەلەڤزیۆنەوە، لە دیکۆمێنتێکی (شێخ زانا)وە گۆڕیە سەر دەلالەتێکیتر، بەوەی تەلەڤزیۆن چیرۆکی تیرۆر لە گرووپێکەوە دەگوازێتەوە بۆ ماڵی کوردی، ئەوە بەو مەبەستە نییە، ئەو

دامەزراوە نهێنی گرووپێکی چەکدارمان بۆ دەربخات، بەڵکو بەر لە هەر شتێ دەیەوێ لەو جەنگەی خۆی گوتاری دەسەڵات ڕابگەیەنێت، لە ڕوویەکی تریشدا گوتارێکی نوێ لە دایك دەبێت، ئەویش گوتاری جەنگی تەلەڤزیۆنە لە بەرامبەر ماڵی کوردی. دیارە جەنگی تەلەڤزیۆن مێژووەکەی لەگەڵ (شێخ زانا) دەست پێناکات، بەڵکو ئەو جەنگە بۆ تەواوی دەیەی هەشتاکان دەگەڕێتەوە، بۆ ساتەوەختی جەنگی عێراق و ئێران، ئەو کاتانە لای تەلەڤزیۆنی بەعس جەنگی خۆی لە هەموو ماڵەکان بەرپا دەکرد، ئەو جەنگە بە تەنیا پەیوەندی نەبوو بە دیمەنی کوشتارگەکانی دەوڵەتەوە، بەڵکو جەنگێکی ڕێکخەر بوو لەسەر تەواوی پرۆگرامەکانی تەلەڤزیۆن، بەعس زۆر بە مەبەستەوە لەگەڵ کردنەوەی تەلەڤزیۆن بوونی خۆی ڕادەگەیاند، ئەو تەنانەت لە کردنەوەی بە سروودی نیشتیمانی و ئایەتی قورئان هێزی بە بوون و ڕەچەڵەکی خۆی دەگەڕاندەوە بۆ سەرچاوەیەکی ڕەسەن، تەنانەت بوونی فیلمی کارتۆن سەرەتای بردنە دنیایەکە بۆ منداڵ کە پەیوەندی بە خوڵقاندنی کارەکتەرێکەوە هەیە، کە هێزی بوون و مانەوەی لە جەنگ و سەرکەوتنی وەردەگرێت، بۆیە کارتۆنی منداڵان کارەکتەرەکانی بریتین لە (گریندایزەر) و (دایسکی) و سەرکەوتنی بەسەر دێوە خورافییەکان، تەنانەت یەکەم فیلمی کارتۆنی عێراقی فیلمی (الامیرە النهر) کە کارەکتەرێکە بۆ گەیشتن بە خەونەکانی لە

ڕێگەی هێزی شەڕکردن و سەرکەوتن بەسەر دڕندە سەیرەکان دێتە دی، هەر ئەو منالآنەی ڕۆحیان بەو فیلمە کارتۆنیانە گۆش کراوە، ئەوانن دواتر لە عێراقدا دەبن بە جاش و مەفرەزەی تەواری. لێرەدا زۆر بە ڕوونی هەست بە هەردوو گوتاری (دەسەلآت) و (جەنگی تەلەڤزیۆن) دەکرێت، ئەو دوو گوتارە لەگەڵ لە دایکبوونی تەلەڤزیۆنی کوردی درێژ بۆوە لە ناو ئەو دامەزراوە، گوتاری دەسەلآت گوتارێکە لە ڕێگەی نیشاندانی سەنگەرەکان دەست پێدەکات، لە نیشاندانی گرووپەکەی (شێخ زانا)ش دەیەوێ پێمان بڵێت "دەستی پیاوانی ئاسایش دەگاتە هەموو شوێنێك، بۆیە هەرگیز بیر لەو سیستمە نەکەنەوە، کە گۆڕانی تیا ڕوو بدات"، هەمیشە ئەو گوتارە لەلایان دەسەلآتەوە تەلەڤزیۆن بەو ئاقارەدا دەبات، ئەوەش گۆڕینی تەلەڤزیۆنە لە دەزگایەکی کولتووریەوە بۆ دەزگایەکی سەرکوتکار، تەلەڤزیۆن لەو دەزگا نوێیە دەبێ بە دەزگای ئایدیۆلۆژی دەسەلآت.

گوتاری دووەم کە گوتاری (جەنگی تەلەڤزیۆنە لە بەرامبەر ماڵی کوردی) ئەو جەنگە لە ڕێگەی نیشاندانی فیلمی کوشتن و سێکسکردن و دانپیانانەکان دەست پێدەکات، ئەو گوتاری جەنگە پێویستی بە گوتاری یەکەم نامێنێت، چونکە بۆخۆی بە تەنیا وەك گوتارێکی سەربەخۆ توانای بەرپاکردنی جەنگی هەیە. بینەر هەست بە کاریگەری ئەو جەنگە ناکات، بۆیە شەوانە زۆر بە خۆشحاڵییەوە کاتی بۆ تەرخان دەکات، بێئەوەی

بزانێت کە ئەوە جەنگێکە لە دژی کۆبوونەوەی ماڵ و تێکدانی سیستمی خێزان و گۆڕینی ئاخاوتن و ژیان لە دۆخی سرووشتی خۆیەوە بۆ دۆخی جەنگی تیرۆری تەلەڤزیۆن، هەر لە یاری منداڵان کاتێ دەیانەوێ بۆ یارییەکانیان لاسایی کارەکانی (شێخ زانا) بکەنەوە، تا دەگات بە توانا توندوتیژییەکانی زمان کاتێ لە ناو خێزاندا مومارەسەی دەکرێت، ئەو کاتانەی پیاو هەڕەشە لە ژنەکەی دەکات کە گەر ژنەکەی بە گوێی ئەو ڕەفتار نەکات، ئەوا وەك (شێخ زانا) سەری دەبڕێت، یا ترسی خانمەکان لە دووکاندارەکان کە نەوەکو کامێرای شاراوەیان دانابێت، بۆیە جورئەتی خۆگۆڕین ناکەن لە دووکانەکان، هەموو ئەمانە بەرهەم و دەرەنجامەکانی جەنگی تەلەڤزیۆنە.

یەکێك لەو بابەتەی ئەو ڕووداوە لەگەڵ خۆی هێنای مەسەلەی مەعریفە بوو، بەوەی (شێخ زانا) دەرچووی زانکۆیە، ئەوەش بیانوویەك بوو بۆئەوەی ڕووداوەکە لە کۆڵ مزگەوت بکاتەوە، هەڵبەت خەڵکانێك هەبوون بڕوا بەو بیانووە سادەیە بکەن، ئەو بیانووە ستراتیژێکی ڕۆشنی لە پشتیەوەیەتی کە ستراتیژیی گەڕانەوەیە بەرەو مەعریفەی مزگەوت، چونکە ئەگەر مەعریفەی کوردی لە سەرەتادا مەعریفەی مزگەوت بوو بێت، بەوەی (مەلا) کارەکتەرێکی مەعریفییە و (فەقێ)ش کارەکتەرێکە دەیەوێ کارەکتەری یەکەم مەعریفەی پێ

ببەخشێت، لێرەوە مزگەوت بوو بەو دامەزراوە مەعریفیەی کە مەعریفەی ئایینی گۆڕی بە مەعریفەی کوردی، ئەو مەعریفەیە تا ئەو شوێنەی پەیوەندیە کۆمەڵایەتییەکانی شار و ئەو گەشەسەندنەی لە بواری بیناسازی و پێشڤەچوونی دامەزراوەکانی دەوڵەت لە ئۆرگانی مەعریفی بەرهەمهات، لە جۆری (زانکۆ، تەلەڤزیۆن، سەندیکا، میدیاکان) بە شێوەیەکی گشتی، ئەوا مەعریفەش لە گوندەوە پەریەوە شار، ئەو پەڕینەوەیەش لاوازکردنی مەعریفەی ئایینی بوو، ئەوە گەرچی شۆڕشی کوردی خۆی لەسەر میراتی مەعریفەی ئایینی حیساب دەکرد، بەوەش گوتاری ناسیۆنالیزمی کوردی گوتارێکە لە نێوان هەردوو ئاراستەی نەتەوەیی و ئایینی خۆی بەهێز دەکرد، بۆیە هەر لە شۆڕشی ئەیلولەوە تا دەگات بە قۆناغی بەرەی کوردستانی، مزگەوت بووە بارەگا و شوێنی کۆبوونەوەی شۆڕش، ئەوەش وایکرد شۆڕشی کوردی لە ناو مەعریفەی ئایینیەوە خۆی بە شەرعی بزانێت، بەلام لەگەڵ هاتنی بۆ شار، ئەوکاتەی خۆی بە ڕۆڵەی مەعریفەی نوێ دەزانێت، بەلام لە نێوان مەعریفەی گوند (مزگەوت) و مەعریفەی شار (زانکۆ) ئەو ناتوانێت ئاراستەیەکی جیاواز بۆ مەعریفە بدۆزێتەوە، هێندەی لە ناو دووفاقیەتی مەعریفی دەخولێتەوە، ئەوەش بە تەنها گوتارێك نییە بۆ هەیمەنەکردنی دەسەلات، هێندەی گوتارێکە لەسەر توێژەکانی خوارەوە ڕەنگ

دەداتـەوە، هـەر بۆیـە ئەوکاتـەی لـە ئاسـتی سـەرکردایەتییەوە پارتییـەکان قـسە لـە ئیـسلامبوونی پـارتی دەکـەن.. نـەك لـە نەتەوەیی بوون، ئەوساتە دەرفەتی دژایەتیکردن بۆ مەعریفەی شار ڕەنگ دەداتـەوە، ئەو دژایەتییە لە ئاستی سەرکردایەتیدا نامێنێتەوە، بەڵکو دەپەڕێتەوە بۆ ناو خانەکانی ڕێکخستن و تا دەگـات بـە وتـاری نووسـەرە حزبییـەکانی ئـەو هێـزە، باشترین نموونە بۆ ئەو حالەتەش ئەوەتە گەنجێکی نووسەری ئەو حزبە بـۆ ڕەخنـەگرتن لـە عەقڵییـەتی بـاوی شـار دەنووسـێت "با(میوان)ەکانی هەولێریش بزانن خەڵکی هەولێر گرنگی بە لێکدانـەوە فەلـسەفی و سۆسـیۆلۆژییەکانی ئـەوان نـادەن"، گرنگی نەدان بە فەلسەفە و سۆسیۆلۆژیا ستراتیژێکی سەرەکی هەردوو دەسەڵاتە سیاسییەکە بووە لە شاری هەولێر، بۆ ئەوەی ئەو شارە لە ناو مەعریفەی گوند ڕزگاری نەبێت، بۆیە هەریەکە لـە هێـزە دەسـەڵاتدارەکانی وەك (یـەکێتی و پـارتی) دەسـەڵاتی ئایینیـەکان (حزبـە ئیـسلامییەکان) بەیەکـەوە بەشـداری لـەو دواکەوتنـە دەکـەن، یـەکێکیان گەنجـەکان فێـر دەکـات بڵێـت هەولێرییەکان پێویستیان بە فەلسەفە نییە، ئەویتریشیان (شێخ زانـا) بـە دەرچـووی زانکـۆ نـاو دەبـات. لـە بەرامبـەر بۆچـوونی هەوادارانی هەریەکە لەو دوو تێڕوانینـە دەبینین ئێمە خاوەنی بۆچـوونی جیـاواز نـین، بـەڵکو سـەر بەیـەك بۆچـوونی لـە یەکچووین، تیایدا بە هەردوولا دڵسۆزی بۆ مەعریفەی ئایینی

دەنـــوێنن، ئەگـــەر ئیـــسلامییەکان پێیانوابێـــت ئـــەوان کـــوڕی مەعریفەی مزگەوتن، مەعریفەی شار بە بەرهەمی کوفر و عـەقڵی خۆرئاوایی تێبگەن، کە ئەوەیان کارەسات نییە، بەڵکو کارەسات لەوەدایـە هێـزە دەسـەڵاتدارەکانی بانگەشـە بـۆ دیموکراسـی و عەلمانییـەت و کۆمـەڵگای مـەدەنی دەکـەن، ئـەوان خۆیـان بـە دوژمنـی سەرسـەختی مەعریفـەی نـوێ بزانن، بـەڵام بۆچـی ئـەو تێڕوانینەی دەسەڵاتی کوردی تەنها لە هەمبـەر شـاری هـەولێردا وایـە؟ چونکە هەریەکـە لـە یـەکێتی و پارتی وا سـەیری بنکـەی جەماوەری خۆیان دەکەن کە یەکێتی سەنتەرەکەی لە سلێمانییە و پارتیش بادینان و بە تایبەت شاری دهۆك بە سەنتەری خـۆی سـەیر دەکـات، هـەولێر بـۆ هـەردوو حزبەکـە شـارێکە یـەکلایی نەبۆتـەوە، نوکتـەکردن لەسـەر هـەولێریی بـەوەی ئـەوان خـەڵکی دواکـەوتوون، بەرهـەمی ئـەو عـەقڵ و تێگەیـشتنەیە، بۆیـە ئـەوە مامۆستایەکی زانکۆ نییە کە هەولێر سووك دەکات، بە پێچەوانە ئـەوە یـەکێتی و پـارتین ئـەو شـارە بەهەنـد وەرنـاگرن و بـە کـەم سـەیریان کـردووە، ئەگەرچـی کـاتی خـۆی کـە وتارێکمـان لـەو بارەیــەوە نووسـی خــەڵکانێك واتێگەیــشتن دنیـا بەســەر زەوی ڕووخـا، تـا کـار گەیـشتە ئـەوەی سـەلەفییەکی تازەگـەر بـووە زمانحاڵی دەسەڵاتی کوردی، داکۆکی لە هەموو ئەو ناشیرینیانە کـرد، کـە بوونەتـە هـۆی بونیادەکـانی دواکـەوتن لـەو شـارەدا، ئەگـەر ئـەو نووسـینەش بـە هـەمان ئاقـاردا ببردرێـت دیـسان

بەلامانەوە ئاساییە، چونکە دەسەلاّتی کوردی و لە ناویشیاندا نووسەرەکانی و سەلەفییە تازەگەرەکانی بڕیاریانداوە هەرگیز ئامادە نەبن لە هیچ تێبگەن. دەبیٚ لە سەرجەم دامەزراوەکان سەرلەنویٚ پرسیار لە چییەتی مەعریفە بکەینەوە، (شێخ زانا) لە ناو مزگەوتەوە هاتبێت یا لە زانکۆ، گوزارشت ناکات لە یەکێك لەو دوو دامەزراوە، وەك چۆن دامەزراوەکان بێگوناه نین، بەڵکو گوناهبارن لەوەی زەمینەی توندوتیژی لە ناو کارەکتەرەکانیان ناکوژن، پێویستە مەعریفەی کوردی بخرێتە ژێر چاودێری و ڕەخنەوە، ئەو مەعریفەیە دەبیٚ لە ڕێگەی هەڵوەشاندنەوەی سێنتەرەکەیەوە بخوێنرێتەوە، بێباك لەوەی دەنگە ئایدیۆلۆژییەکان چۆن سەیری ئەو پڕۆسە هەڵوەشاندنەوەگەرایە دەکەن، پێویستە کۆی ئەو سیستمە ئەخلاقییەی ماڵی کوردی لە دڵنیابوونەوە بگۆڕین بۆ گومانکردن لە سیستمی ئەخلاقی ماڵ، بەوەی گەر ماڵ پێیوابێت دەبێت منداڵەکانی لە کۆتایی هەفتە گویٚ لە وەعزی ئایینی بگرن، ئەوا ئەمڕۆ چیتر مەلاکان خوێنەوارترین توێژی ناو کۆمەڵگانین، ئەو تێگەیشتنە نوقمە لە ناو خورافات، لە ناو ئاییندا خۆی شاردۆتەوە، تەلەڤزیۆنی کوردی ڕۆڵێکی کاریگەری هەبووە لەسەر پەخشکردنی ئەو وەعزە ئایینیانە، ئەو دامەزراوە کە ئایدیایەکی ئایینی بە دەسەلاّتی کوردی دەبەخشی، ئەمڕۆ ئەو ئایدیایە کەوتۆتە بەر توندوتیژی، هەق

وایە لایەنگرانی دەسەڵاتی کوردی پرسیاری ئەوە لە دەسەڵاتەکەیان بکەن یانی چی ڕۆژێك وەعزە ئایینیەکان دەگوازنەوە، ڕۆژێکیتر (شێخ زانا) بە بەرهەمی ناو ئایین دەناسێنن، ئەوانەی ئەمڕۆ پێیان دەوترێ ئیسلامی ڕاستەقینە نین، هەر ئەوان بوون ڕۆژگارێك خوتبەکانیان لە تەلەڤزیۆن نیشان دەدرا و کاسێتەکانیان لە ناو بازاڕدا دەفرۆشرا، ئەو گەمەیە ناوی چییە؟ با لایەنگرانی هێزی بە ناو عەلمانی کوردی داوا لە هێزەکەی بکات وەڵامی بداتەوە. بۆ ئێمەش گەر پرسیارێکیترمان بخاتە بەردەم ئەوەیە: ئاخۆ تەلەڤزیۆن لە ناو هەڵچوونێکی ئایدیۆلۆژیدا دانەنراوە، بەوەی سبەینێ سەرلەنوێ ئاین لە ناو خۆیدا کورت بکاتەوە؟ دیارە پرسیارکردنەوە لە مەعریفە بە تەنیا پرسیار نییە لە دامەزراوێکی وەك مزگەوت، بەڵکو پرسیارێکی توندە بە ڕووی دامەزراوێکی وەك زانکۆش، بەوەی مەعریفەی تۆزڵێ نیشتوو، دەبێتە هۆی ئەوەی گومان لەو سیستمە عەقڵییە بکەین کە ئەو دامەزراوە بەڕێوە دەبات؟ ئەو دامەزراوە دەبێت لەوە تێبگات کە ئەو بەرهەمی شار و تازەگەرییە، نەوەك بەرهەمی عەقڵییەتی باوی کۆمەڵایەتی، بۆیە هەریەك لەو دوو دامەزراوە پێویستە بەخۆیاندا بچنەوە، بەوەی یەکەمیان بەرهەمی دۆخ و عەقڵییەتێکی ئایینیە، بەڵام بە هیچ شێوەیەك نابێت ئەمڕۆ چاوەڕوانی ئەوە بێت کە ئەو شوێنی لە دایکبوونی مەعریفە

بێت، وەك چۆن زانکۆش دەبێت بە پرسیارکردن لە چییەتی مەعریفە بچێتەوە و چیتر چاوەڕوانی ئەوە نەبێت مەعریفەی جیاواز و دید و تێڕوانینە نوێیەکان لە خۆیدا بکاتەوە دەرەوە.

دیارە یەکێك لە ستراتیژەکانی دەرخستنی وێنەی دانپیانانەکە کە دەسەڵات مەبەستی بوو، ستایشکردنی بوو لەلایان ئەو توێژەی کە بە ڕۆشنبیر ناو دەبرێت، ئەوەش بۆ گۆڕینی هەموو ڕەخنەگرتنێك بوو لە دەسەڵات بۆ ئەوەی کۆتایی بە ڕەخنە بێنین و ستایشی پاڵەوانەکانی ئاسایش بکەین، ستایشی ئەو دامەزراوەی هەمیشە ڕۆڵی سەرکوتکردنی گێڕاوە، بۆ ئەوەی لەو ستایشەوە قبووڵی هیچ تێڕوانینێکی جیاواز نەکات، هەربۆیە ئەوکاتەی (ڕێبوار سیوەیلی) لە دیمانەیەکی هەفتەنامەی میدیا هەوڵیدا تاڕادەیەك لەو بۆچوونە ستایشکارە دوورکەوێتەوە، لە چەند سەرنجێکی کۆمەڵناسییانەوە سەیری ڕەگی ئەو ڕووداوە بکات، خێرا نووسەرانی دەسەڵات کەوتنە وەڵامدانەوەی، لەولاشەوە ئەنجومەنی پارێزگای هەولێر دوو ڕوونکردنەوەی جنێو ئامێز و هەڕەشەی بڵاوکردەوە، بۆ ڕێگەنەدان بە دەنگی جیاواز و تێکشکاندنی وێنەی ستایش و خوڵقاندنی زەمینەی ڕەخنەگرتن لە دۆخێك کە بەرپرسیارەکەی دامەزراوەکانی دەسەڵاتی کوردین.

ئـەوە یەکـەم جـار نییـە خـەڵکانێك بەرامبـەر بـە ڕەخنـە بووەسـتنەوە بـە نـاوی شارچـیەتی دێنـە وەلام، بۆئـەوەی گـەر نەیانتوانی لۆژیکێك بەکاربێنن بۆ دەیالۆگ، ئـەوا وەلامەکـەیان وەك داکـۆکی بـۆ شـار ناوبـەرن، دیـارە لـەو نێوەندەشـدا وتارگـەلێکی زۆر کۆمیـدی نوسـران، هـەموو ئەوانـەش گوزارشـتیان لـە نـەبوونی بەرپرسـیاریەتی ئـەخلاقی نووسـین دەکرد، چونکە دیمانەکەی (سیوەیلی) بە دوور و نزیکەوە هیچ جنێو و قسەیەکی تیا نییە بە هەولێر، وەك هەندێك گوایە بەو باسە قەڵسن، دیارە گەر مەسەلەکە وا لێکدرابێتەوە گوایە بۆیە هاتونەتە وەلام، چونکە ووتراوە "هەولێریی هەتیوبازن" کەوا نەووتراوە، بەلام خۆ واش وترابێت ئەوە تەنها گوزارشتی لەو دیاردەیە کردووە، کە نەك هەر لە هەولێر و کوردستان، بەڵکو ئـەو دیاردەیـە لـە مێـژووی عێراقـدا ڕەگێکـی قـووڵی هەیـە، مێژووەکەشـی بـۆ سـوپای ئینکـشاری دەگەڕێتـەوە، دواتـر لـە فـۆرمی جەندرمـە لای عوسمانییـەکان تـەواو گەشـەی کـرد، تاڕادەی ئـەوەی هـەر شـوێنێك جەندرمـەی لێ بووبێـت و لانکـەی گەشـەکردنیان بووبێـت، ئـەوا ئـەو دیاردەیـە زیـاتر لای ئـەوان بـوونی هـەبووە، جەندرمـە لـە کۆمـەڵگای عێراقـی و کوردیـدا کارەکتەرێکـە هـەڵگری ناسـنامەی (حیـزە)، هـەر بۆیـە ئەگـەر شـارێکی وەك پـردێ لـە ڕابـردوودا شـوێنێکی دیـاری بـوونی جەندرمـە بووبێـت، ئـەوا بـە هـۆی جەندرمـەوە دەسـتەواژەی

(حیزی پردیّ) لە کۆمەڵگای کوردیدا سەپاوە، لە ڕاستیدا ئەوە ئاماژەیە بۆ جەندرمە لەو شوێنەدا دواتر لە هەر شوێنێك پەیوەندیە کۆمەڵایەتییەکان بە شێوەی سرووشتی خۆی تێنەپەڕی بێت، ئەوا زەمینەی لادانی سێکسی و هەتیوبازی سەریهەڵداوە، گەر بە زمانی (عەلی وەردی) قسە بکەین دەڵێین "لە هەر شوێنێك حیجاب زۆر بوو مانای وایە هەتیووبازی سەرهەڵدەدات"، نووسەران سەر بەهەر ڕەنگ و ئایدیۆلۆژیایەك بن، دواجار مافی خۆیانە گفتوگۆ بکەن لەو ڕێگەیەوەی کە بڕوایان پێیەتی، هەموو ئەو دەمامکە ئایدیۆلۆژییە ساختانەش زوو کۆتایی دێت، بەڵام ئەوەی لە هەمووی سەیرترە ئەنجومەنی پارێزگای هەولێرە، ئەو ئەنجومەنە ساکارترین وەزیفەی خۆی بیردەچێت و خۆی دەخاتە ناو"پڕۆسەی لە بیرکردن" بۆ ئەوەی مەحکومی نەکەین بە کەموکوڕییەکانی لە خزمەتی شارەکەدا، لە تەواونەکردنی پڕۆژە خزمەتگوزارییەکان و نەبوونی توانای چارەسەرکردنی کێشەی ئاو و کارەبا و قیرتاو نەکردنی شەقامەکان و زبڵدانی گەڕەکە میللییەکان، کەچی دێت خۆی لە مەسەلەی نووسین هەڵدەقورتێنێت، خۆی لێدەبێت بە (ئەنجومەنی نووسینی هەولێر)، دێت لە ڕێگەی وشەی بریقەدارەوە ستایشی هەولێر دەکات، لە کاتێکدا کاری ئەو وشەی حەماسی نییە بۆ ئەو شارە، لە بری ئەو قسانە واچاکترە بچێت ئاو بۆ گەڕەکێك بێنێت، ئۆتۆمۆبیلی خۆڵ بێنێت بۆ

گەڕەکەکان، نەوەکو ببێت بە زمانحاڵی نووسەران، ئەو ڕەفتارەی ئەنجومەن دیمەنێکی زنجیرە تەلەڤزیۆنی (ژاڵە)ی بیرهێنایینەوە، کاتێ منداڵە شارییەکە دەچێتە سەرپشتی گوێدرێژی کابرای لادێی (فەرەج)، کە لادێی فریا دەکەوێت هاواری لێدەکات و دەڵێ "دابەزە سەر ڕووت دابەزە"، کە دیارە سەر ڕووت لای لادێی ئاماژەیە بۆ کەسی شاری، بەڵام لە بەرامبەر ئەو جنێوانە زۆرن ئەوانەی پێویستیان بەوەیە پێیان بووترێت "دابەزە سەر ڕووت دابەزە"، ئەوەی پێویستی بە ئامـاژەکردن بێت، ئەوە یەکەم جار نییە تەلەڤزیۆنی کوردی وێنەی ترس لە ناو کۆمەڵگا دروست دەکات، بەوەی مردنی خۆی بگوازێتەوە بۆ کۆمەڵگا، بەو شێوەیەش دەیەوێ گوتاری بەزەیی بۆ حزب و ڕق لێبوونەوە لە دوژمنەکانی پیادە بکەین، وەك پێشتر لە نیشاندانی وێنەی قەسابخانەکەی (خێڵی حەمە)دا لەلایان کەناڵی کوردساتەوە بینیمان. دیارە ئەوکاتەی ئەو دامەزراوە دەیەوێ ڕقمان لە ناو دروست بکات و بەرەو توندوتیژی هانمان بدات، بۆخۆی دڵنیابوونی ئەو دامەزراوەیە لە ستراتیژی پڕۆسەی بینینی ئێمەی بینەر، چونکە وەك بۆدریار دەڵێت "بینەری تەلەڤزیۆن مرۆڤێکی مۆنۆپۆلکراوە". ئەگەر یادەوەریی سیاسی حزبەکان یادەوەریەك بێت بۆ ناشیرینکردنی ئەویتر، بە کەسی بەعسی ناوی بەرامبەرەکانی بردبێت، ئەوا ئەو دامەزراوە بە دوای کۆڕەو توانی مرۆڤەکانی ئەو کۆمەڵگایە کۆنترۆڵ بکات،

تـا ئاسـتی ئـەوەی لـە یـەکتر ماچـکردنی (تاڵـەبانی) و (سـەدام حوسـێن) وەك کـارێکی ئاسـایی تەماشـا کرایـەوە، ئـەوە ئـەو دامـەزراوە بـوو ئـەو ماچـکردنەی لـەلایان زۆربـەی کۆمـەڵگا، بـە تایبـەت لای یەکێتیـەکان کـرد بـە کـارێکی ئاسـایی، نـەك هـەر هێنـدەش، ئـەو دامـەزراوە توانـای ئـەوەی هـەبوو مومارەسـەی دەسەڵاتێك بکات کە لە توانای دەزگا سەربازییەکان نەبوو، ئەو ترسـە بـەو قەبارەیـە مومارەسـە بکـەن، وەك لـە ڕووداوی (٣١)ی ئابدا بینیمان، کە ئەوە ڕێکخراو و ناوچەکانی پارتی نەبوون، خەڵکی ناپارتیان بە تایبەت یەکێتییەکانیان لە هەولێر دەمکوت کرد، بەڵکو ئەوە دیمەنەکانی تەلەڤزیۆن بوو، کاتێ وێنەی هێزە سـەربازی و پـەلامار و شکـستی کـوردی بـە دەسـتی کـوردی نیشان دەدا، ئەوە گەر بە زمانی (بۆردیۆ) تەماشای بکەین، ئەو وێنەیە بۆ تەلەڤزیۆن بەرهـەمهێنانی دەسـەڵاتی فاشیزم بوو، بە مانای ئـەوەی ئـەو ڕووداوە مومارەسـەی دوو دەسـەڵاتی تیـاکرا، یـەکێکیان لـە ڕێگـەی دامـەزراوە سـەربازیەکانی بـەعس و پارتییەوە بوو، دەسەڵاتی دووەمیش دەسـەڵاتێکی ڕەمزی بـوو، کـە (بۆردیـۆ) فێـری کـردین بـە (فاشـیزمی ڕەمـزی) نـاوی بـەرین، ئـەویش تەلـەڤزیۆن بـوو، دیـارە لای (بۆردیـۆ) فاشـیزمی ڕەمـزی کاریگەرییـەکانی زۆر قـووڵترە، بۆیـە دەسـەڵاتی کـوردی دەسـبەرداری نابێـت، وەك لـە کـاتی نووسـینی ئـەو وتـارەدا بینیمـان بـە بڕیـارێکی وەزارەتـی نـاوخۆ (هـەولێر) کـەناڵی

ئاسمانی کوردستان بۆ ماوەی (٢٤) کاتژمێر ڕادەگیرێت بە بیانووی ئەوەی شەوی پێشتر کۆڕێکی نووسەرێکی پەخش کردووە و سوکایەتی بە ئیسلام کردووە، دواتر پەیامنێری ئەو کەناڵە دەست خۆشی لە کۆڕگێر کردووە، وەزارەتی ناوخۆش وەك سزایەك بۆ ئەو کەناڵە ئەو بڕیارەی داوە.

ئەگەرچی وەزارەتی ناوبراو مافی ئەوەی نییە کەناڵێکی ئاسمانی ڕابگرێت "وەك چۆن ئەنجومەنی پارێزگاش مافی نییە ببێت بە ڕەقیب بەسەر نووسین و فیکرەوە" دەکرێت ئەوکارانە تاڕادەیەك، گەرچی ئەویش شیاو نییە کاری وەزارەتی ڕۆشنبیری بێت، بەڵام لەبەرئەوەی لە کۆمەڵگایەکدا ئەنجومەنی پارێزگا قسە لە کولتوور دەکات، کەوابێت زۆر شیاوە وەزارەتی ناوخۆش چاودێر بێت بەسەر تەلەڤزیۆنەوە، چونکە ئەوە ئەوانن شایستەترین کەسەکانی ناو ئەو کۆمەڵگایە، نەوەکو ڕووناکبیر و مامۆستایانی زانکۆ.

پێمان خۆش بێت یا ناخۆش وەزارەتی ناوخۆ لە کۆمەڵگای ئێمەدا بەرپرسیاری یەکەمە لە ڕووداوی توندوتیژی، هەر لە ڕەفتاری کارمەندەکانی لە ناو شەقام وبازگەکان، تادەگات بە تەقینەوەکانی بەردەمی خۆی، گەر ئەو وەزارەتە بڕیار واشە لەمەولا چاودێر بێت بەسەر تەلەڤزیۆن، با پرسیارێکی بەرپرسیاریانەی لێبکەین، بۆچی ئەو هەموو وێنە توند و تیژیەی (شێخ زانا) لە تەلەڤزیۆن نیشاندرا و کەناڵەکە

نەك هەر سزا نەدرا، بەڵكو وەك كارێكی پیرۆزی ڕاگەیاندن تەماشا كرا، لە كاتێكدا دەیالۆگ و ڕەخنە سزای لەسەرە، دیارە ئێمە لەگەڵ ئەوەدا نین لەسەر پرۆگرامی تەلەڤزیۆن و وتاری ڕۆژنامە پارێزگا و هێزەكانی ناوخۆ دەست بخەنە كاروباری میدیاكانەوە، وەزارەتی ناوخۆ با سنوورێك بۆ ئەو تەقینەوانە دابنێت كە ڕۆژانە بە بەردەمی بارەگاكەی خۆی دەتەقێتەوە، نەوەك سزای كەناڵێكی ئاسمانی بدات، ئەو لەوە تێناگات ئەو كەناڵە ڕەنگ و دەنگی كوردە، ئاخر بیانییەك ناڵێت ئەوە تەلەڤزیۆنی پارتییە، ئەوە بە كەناڵی ئاسمانی كوردی سەیر دەكرێت، ئەگەرچی حزب تەواو مۆنۆپۆلیشی كرد بێت، بەلاّم بۆ ئەوەی خۆمان لە گلەییكردن لەو دامەزراوانە نوقم نەكەین، پێویستە ئەو نهێنییە سادەیەی لەو ڕەفتارە بۆمان كەشف دەبێت ئاماژەی بۆ بكەین، ئەویش پەیوەندی هاوبەشی هەریەك لە دەزگاكانی ئاسایش و تەلەڤزیۆنە، كە دیارە لە ناو ئەو پەیوەندیە هەندێ سوعبەتی برایانە هەیە، وەك لەو داخستنەی (ktv) دا بینیمان، ئەو سوعبەتكردنە هەر بە تەنیا بۆ قسەكردن نییە لە دەسەڵاتی فراوانی وەزارەتی ناوخۆ، بەڵكو هەوڵێكیشە بۆ داخستنی تەلەڤزیۆنەكانیتر، بەوەی داخستن لە كەناڵە ئاسمانییەكەی پارتییەوە دەستی پێكرد، ئەگەر ئەوكارەش دەرفەتێكیتر بكاتەوە بۆ ڕاگرتن و وەستانی تەلەڤزیۆنی ئیسلامییەكان، ئەوا زەمینەی ئەو كارە بە تەنیا هێزەكانی

ئاسایش و وەزارەت نین کە پێی هەڵدەستن، بەڵکو خودی تەلەڤزیۆن خۆیەتی، کە بەو ئاراستەیە براوە، بۆیە ئەوە بە تەنیا (شێخ زانا) و گرووپەکەی نەبوون مرۆڤیان ئەتك کرد و سەریان بڕین، نا بەڵکو ئەوە ئەو دامەزراوەش بوو کە بە ویستی خۆی ئەوەی پێی خۆش بوو نیشانیداین، بۆیە (شێخ زانا) چەندە کارەکتەرێکی بکوژی نێو کۆمەڵگای کوردییە، سەد هێندەی ئەو ئەوە تەلەڤزیۆنە گوناهبار و بکوژی ئەو تاوانە. ئەوە تەلەڤزیۆنی کوردی بوو جارێکیتر ڕووە توندوتیژییەکەی خۆی نمایش کرد، لەو ڕێگەیەوەش مۆنۆپۆلی بینەری کرد، بەوەی پیاوانی ئاسایش فریادڕەسی ژیانمانن، هەموو ئیسلامییەکان (شێخ زانا)ن و دەبێت ڕقمان لە بەرامبەریان گەورە بێت، تا دواجار کار گەیشتە ئەوەی مامۆستایەکی زانکۆش بکەوێتە بەر هەمان هەڕەشە، بۆیە (شێخ زانا) جگە لە کارەکتەرێکیتری تەلەڤزیۆنی کوردی شتێکیتر نییە کە زەمینەی توندوتیژی لە ناو کۆمەڵگا دروست دەکات.